

Titel: Journalen NB8

Citation: "Journalen NB8", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K21*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Jette Knudsen; Alastair McKinnon, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2003 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-nb8-kom-root.pdf> (tilgået 20. april 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K21

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **Bemærkning af Luther ... den var frelsende** : Der sigtes til *En christelig Postille, sammendragen af Dr. Morten Luthers Kirke- og Huuspostiller. Efter Benjamin Lindners tydske Samling, overs. af J. Thisted*, bd. 1-2, Kbh. 1828, ktl. 283 (forkortet *En christelig Postille*); bd. 1, s. 380, hvor det hedder: »Men her lader Gud ret sin Barmhjertelighed lyse, idet Han ej vil lade slige arme, forgiftede, til Døden dømte Mennesker fordærves. Ligesom Han hist og her befaler at ophøje en Kobberslange, som lignede de andre Slanger, paa *det* nær, at den ingen Gift havde, men skulde hjælpe mod Giften, saaledes lader Han sin Søn ophøje paa Korsets Stamme, paa det Enhver, som seer paa Ham, ej skal fortæbes, men frelses fra Døden og have det evige Liv. Vel ligner Han, paa sit Kors, de giftige Slanger; dog har Han ingen Gift, det lader kun saa. Thi skjøndt Christus har paataget sig vort Kjød og Blod, saa er dog Hans Kjød og Blod uden Gift og Synd, ja, det hjælper os mod Giften og frelser os fra alle Synder.« Passagen stammer fra Luthers prædiken over evangeliet på trinitatis søndag, nemlig beretningen om Jesus og farisæeren Nikodemus i Joh 3, 1-15, hvori Jesus siger: »Og ligesom Moses ophøjede slangen i ørkenen, sådan skal Menneskesønnen ophøjes, / for at enhver, som tror, skal have evigt liv i ham«, v. 14-15. Der hentydes her til 4 Mos 21,6-9, hvor det fortælles, at Gud pga. israeliternes oprør mod ham og Moses sendte slanger, som bed mange af dem, så de døde. Da Moses på folkets foranledning bad til Gud, befalede han Moses at ophænge en kobberslange på en stang; enhver, som var blevet bidt af en giftslange, kunne så overleve blot ved at se hen på kobberslangen. I NT (jf. Joh 3,14) og i den kirkelige tradition er denne kobberslange allegorisk blevet opfattet som et billede på den korsfæstede Kristus. – **Luther**: Martin Luther (1483-1546), ty. teolog, augustiner munk, prof. i Wittenberg, kirkereformator.

I trykt udgave: Bind 21 side 144 linje 2

◀ **den faldne Slægt** : dvs. menneskeslægten efter syndefaldet.

I trykt udgave: Bind 21 side 144 linje 7

◀ **uden Synd** : hentydning til Hebr 4,15, hvor det siges om Kristus: »Thi vi have ikke en Ypperste-Præst, som ei kan have Medlidenhed med vore Skrøbeligheder, men en saadan, som er forsøgt i alle Ting i lige Maade, dog uden Synd« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 144 linje 7

◀ **Gode og Skade** : fast udtryk; 'gode', dvs. gavn, nytte.

I trykt udgave: Bind 21 side 144 linje 16

◀ **Talerør** : råber, megafon.

I trykt udgave: Bind 21 side 144 linje 36

◀ **Saaledes forbyder man jo ogsaa Skydegevær** : Et sådant forbud har ikke kunnet verificeres.

I trykt udgave: Bind 21 side 145 linje 2

◀ **Bøger kan vel taales, dog helst store Bøger** : if. trykkefrihedsforordningen af 27. sept. 1799, § 26, skærpet ved plakat af 13. maj 1814, var bøger på min. 24 ark undtaget forhåndscensur.

I trykt udgave: Bind 21 side 145 linje 4

◀ **vistnok** : ganske vist.

I trykt udgave: Bind 21 side 145 linje 12

◀ **China er standset paa et Udviklings-Trin** : Denne almindelige opfattelse i tiden blev specielt gjort gældende af Hegel (189,34) i *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, udg. af E. Gans og K. Hegel, Berlin 1840 [1837], hvor fremstilling af verdensåndens udvikling begynder med Kina. Af journaloptegnelsen NB9:73, s. 244, fremgår, at SK havde beskæftiget sig med det 'moderne' Kina i det anonyme værk *China, historisch, romantisch, malerisch*, Karlsruhe [u.å.], ktl. 2036; det er en oversættelse (i uddrag) af *China, in a series of views drawn by Thomas Allom*, London & Paris 1843, med tekst af den protestantiske missionær G.H. Wright.

I trykt udgave: Bind 21 side 145 linje 14

◀ **»Om en liden Stund«** : sigter til Joh 16,16, hvor Jesus siger til sine disciple: »Om en liden Stund skulle I ikke see mig; og atter om en liden Stund skulle I see mig; thi jeg gaaer hen til Faderen« (NT-1819). Jf. også Hebr 10,37: »Thi der er endnu kun en liden Stund, indtil den kommer, der skal komme, og han skal ikke tøve« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 145 linje 20

◀ **»omsider«** : se *To opbyggelige Taler* (1843), i SKS 5, 36f., samt journaloptegnelse EE:180, i SKS 18, 61, hvor udtrykkets hyppige brug i kollektterne fremhæves.

I trykt udgave: Bind 21 side 145 linje 20

◀ **Kast Forestillingen bort, saa er ... ingen Smerte. (Antonin)** : Denne tanke udtrykkes flere steder i den rom. kejser Marcus Aurelius Antoninus' (121-180) *Selvbetrægtninger* (gr. Τὰ εἰς ἑαυτόν), som SK læste i *Marc. Aurel. Antonin's Unterhaltungen mit sich selbst*, overs. af J.M. Schultz, Schleswig 1799, ktl. 1219. Se fx 12. bog, opt. 18: »Betrachte immer, was jenes sei, das diese Vorstellung in dir hervorbringt, und untersuche es, indem du die Form, den Stoff, den Zweck und die Zeit, innerhalb welcher es aufhören muß, daran unterscheidest«, s. 183. Opt. 22: »Alles ist Vorstellung, und diese hängt ganz von dir ab. Räume nur, wenn du willst, die Vorstellung aus dem Wege – und du wirst, gleich dem Schiffer, der einer Klippe ausgewichen, bei sanfter Meeresstille auf ruhigen Wellen in den stillen Hafen einsegeln«, s. 183. Opt. 25: »Schaffe nur deine Vorstellung fort, und du bist gerettet! Wer hindert dich aber, diese fortzuschaffen?« s. 185.

I trykt udgave: Bind 21 side 145m linje 1

◀ **den rige Mand og Lazarus** : Jesu lignelse om den rige mand og den fattige Lazarus, Luk 16,19-31, er evangeliet 1. søndag efter trinitatis.

I trykt udgave: Bind 21 side 146 linje 2

◀ **vistnok** : helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 21 side 146 linje 7

◀ **holde (...) til Gode** : bære over med.

I trykt udgave: Bind 21 side 146 linje 17

◀ **Pressen (som jo arbejder for den simple Classes Vel!)** : Der kan især være tænkt på aviser som *Kjøbenhavnsposten* (1827-56), *Almuevennen* (1842-1853), *Morgenposten* (1844-okt. 1848) og til dels *Fædrelandet* (1834-82).

I trykt udgave: Bind 21 side 146 linje 20

◀ **insulterer** : håner, spotter, ringeagter.

I trykt udgave: Bind 21 side 146 linje 22

◀ **endelige** Formaal: verdslige.

I trykt udgave: Bind 21 side 146 linje 22

◀ **consulere** : konsultere, spørge til råds.

I trykt udgave: Bind 21 side 146 linje 36

◀ **Attention** : fr., opmærksomhed, agtpågivenhed.

I trykt udgave: Bind 21 side 147 linje 13

◀ **Socrates** : Sokrates (o. 470-399 f.Kr.) er ved siden af Platon og Aristoteles den berømteste gr. filosof. Han udviklede sin filosofi i dialog med sine samtidige og har intet skriftligt efterladt, men hans karakter og lære er blevet skildret af tre samtidige forfattere, nemlig Aristofanes i komedien *Skyerne*, Xenofon i de fire 'sokratiske' skrifter, herunder mindeskriftet om Sokrates *Memorabilia*, og Platon i dialogerne. Sokrates blev af en folkedomstol i Athen dømt til døden for at antage andre guder end dem, staten anerkendte, og for at fordærve ungdommen; han blev henrettet med et bæger gift, som han tømte med sindsro.

I trykt udgave: Bind 21 side 148 linje 12

◀ **Laurentius Valla skal ... Cap. 5, § 2** : overs. citat fra J. Arndt *Sämtliche geistreiche Bücher Vom wahren Christentum, Welche handeln Von heilsamer Buße / herzlichher Reue und Leid über die Sünde / wahren Glauben / auch heiligem Leben und Wandel der rechten wahren Christen*, 2. udg., Tübingen 1737 [1733], ktl. 276 (forkortet *Vom wahren Christentum*), 2. bog, kap. 5, § 2, s. 302-304; s. 303. Bøgerne 'om den sande kristendom' af den ty. teolog og opbyggelsesforfatter Johann Arndt (1555-1621) er udkommet i utallige udgaver; den berømte *Vier Bücher vom wahren Christentum* udkom o. 1605-10, men blev i slutningen af det 17. årh. forøget med to til i alt seks bøger. – **Laurentius Valla**: lat. for Lorenzo Valla (1407-57), ital. renæssancefilosof. – **salige de Barmhjertige, de Fredsommelige o:s:v (Matth: 5,7)**: jf. evangeliet på

allehelgensdag, Matt 5,1-12 (NT-1819): »Salige ere de Barmhiertige, thi dem skal vederfares Barmhiertighed«, v. 7, og »Salige ere de Fredsommelige, thi de skulle kaldes Guds Børn«, v. 9.

I trykt udgave: Bind 21 side 148 linje 26

◀ **si placet** : lat. hvis man har lyst.

I trykt udgave: Bind 21 side 149 linje 14

◀ **et nyt Embede (...) 200rd større end det forrige (...) en Afgift af 50rd** : Der hentydes til et præsteembede, som SK i journaloptegnelsen NB5:48, SKS 20, 392, sætter til en årsindtægt på 2-3000 rd. If. afsnittet om gejstligheden i Danmark i *Geistlig Calender for Aaret 1848*, Kbh. uden år, ktl. 378, sp. 5-41, havde fx 1. residerende kapellan ved Vor Frue Kirke et kald, der var sat til 534 rigsdaler, mens Sjællands stiftsprovst havde et kald, der var sat til 1.334 rigsdaler (det højeste blandt de oplyste). Kalenderen oplyser ikke værdien af Mynsters (165,2) el. andre biskoppers kald. – **rd**: rigsdaler. Den da. møntfod var ved forordning af 31. juli 1818 delt i rigsdaler (egl. »Rigsbankdaler«, i samtiden typisk forkortet »Rbd.«), mark og skilling, sådan at der gik 6 mark på en rigsdaler og 16 skilling på en mark; på 1 rigsdaler gik således 96 skilling. Man regnede 400 rigsdaler for nok til at forsørge en familie; en pige i huset fik højst 30 rigsdaler om året foruden kost og logi, ligesom en håndværkssvend havde fri kost og logi hos mesteren, men almindeligvis tjente 200 rigsdaler om året. – **Afgift**: dvs. skat.

I trykt udgave: Bind 21 side 149 linje 31

◀ **Børnene gaae jo til Præsten** : dvs. til konfirmationsforberedelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 149 linje 39

◀ **Vel- ell. Højærværdighed** : Til de enkelte rangklasser var knyttet særlige tiltaleformer. 'Velærværdighed' brugtes således ved tiltale el. omtale af en præst eller anden gejstlig person, der var af lavere el. uden rang, mens gejstlige i 2.-6. rangklasse blev tiltalt som 'Højærværdighed'. Jf. »Titulaturer til Rangspersoner i alfabetisk Orden« i C. Bartholin *Almindelig Brev- og Formularbog* bd. 1-2, Kbh. 1844, ktl. 933; bd. 1, s. 49-56. Rangfølgen var fastlagt ved forordninger af 1746 og 1808 med senere tillæg og omfattede ni klasser inddelt i numre. Den blev (og bliver stadig) publiceret i den regelmæssigt udgivne *Kongelig Dansk Hof- og Stats-Calender*, hvori alle rangspersoner var anført, samt i vejviseren (158,11).

I trykt udgave: Bind 21 side 150 linje 9

◀ **eh bien** : fr. nuvel!

I trykt udgave: Bind 21 side 150 linje 25

◀ **det Endelige** : det verdslige.

I trykt udgave: Bind 21 side 150 linje 28

◀ **som det Barnlige ... (blive Barn igjen)** : jf. *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846), SKS 7, 536-547.

I trykt udgave: Bind 21 side 150 linje 29

◀ **nefas** : lat. uret, synd; ugudelighed.

I trykt udgave: Bind 21 side 151 linje 1

◀ **Luther i Evangeliet ... det syge Barn** : Der sigtes til Luthers *En christelig Postille* (144,2) bd. 1, s. 402, hvor der hedder: »En Moder, som har mange Børn, elsker dem Alle, og vilde ikke gjerne miste Noget af dem. Men hænder det, at Et af dem vorder sygt, saa gjør Sygdommen en Forskjel mellem det og alle de andre Børn, thi saa vorder det Syggeste det Kjæreste, og Moderen tager sig nu ikke saa kjærligt af de Andre, plejer dem ikke heller saa omhyggeligt som det syge Barn. Hvo som nu herefter vilde bedømme Moderens Kjærlighed, den maatte sige: hun holder kun af det syge Barn; de Karske elsker hun ikke.« Luthers prædiken er over evangeliet til 3. søndag efter trinitatis, Luk 15,1-10, og den anførte passage kommenterer v. 8-9: »Eller hvilken Qvinde, som haver ti Penninge, om hun taber een Penning, tænder ikke et Lys, og feier Huset, og søger med Fliid, indtil hun finder den? / Og naar hun haver fundet den, sammenkalder hun Veninder og Naboersker, og siger: glæder Eder med mig, thi jeg haver fundet min Penning, som jeg tabte« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 151 linje 14

◀ **Guds Forhold til Synderen ... lige saa høit** : jf. Luk 15, 7, hvor Jesus siger: »saaledes skal der være Glæde i Himmelen over een Synder, som omvender sig, mere end over ni og halvfemsindstive Retfærdige,

hvilke ikke have Omvendelse behov« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 151 linje 19

◀ **Sygdommen til Døden** : Dette skrift, der blev skrevet i perioden jan. til maj 1848, udkom 30. juli 1849 under titlen *Sygdommen til Døden. En christelig psykologisk Udvikling til Opbyggelse og Opvækkelse* med pseudonymen Anti-Climacus som forfatter og SK som udgiver.

I trykt udgave: Bind 21 side 151 linje 24

◀ **Kommer hid** : el. »Kommer hid alle I, som arbeide og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile« (jf. Matt 11,28). Skriftet blev skrevet tidligere på året i 1848, og indgik siden som første del med undertitlen »Til opvækkelse og inderliggjørelse« i *Indøvelse i Christendom*, der udkom 25. sept. 1850 med pseudonymen Anti-Climacus som forfatter og SK som udgiver.

I trykt udgave: Bind 21 side 151 linje 25

◀ **Salig Den som ikke forarges** : el. »Salig Den, som ikke forarges paa mig« (jf. Matt 11,6). Skriftet blev skrevet tidligere på året i 1848, og indgik siden som anden del med undertitlen »En bibelsk Fremstilling og christelig Begrebsbestemmelse« i *Indøvelse i Christendom*.

I trykt udgave: Bind 21 side 151 linje 25

◀ **den bevæbnede Neutralitet** : »Den bevæbnede Neutralitet« var opr. tænkt som et tidsskrift, hvis program skulle være: »at give Samtiden et bestemt og ikke-redupliceret Indtryk af hvad jeg siger mig selv at være, hvad jeg vil o: s: v:« (se NB6:61, s. 44). Senere, da SK ville benytte det som tillæg til *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed*, udg. af P.C. Kierkegaard (160,5) i 1859, blev titlen ændret til »Den bevæbnede Neutralitet eller min Position som christelig Forfatter i Christenheden« (jf. *Pap. X 5 B 106-109*, s. 287-302). Det er skrevet i løbet af 1848.

I trykt udgave: Bind 21 side 151 linje 25

◀ **Sygdommen efter Døden** : dvs. *Sygdommen til Døden* (151,24).

I trykt udgave: Bind 21 side 151 linje 29

◀ **»Forsøg« til Xstds Indførelse i Xstheden** : Titlen blev ikke benyttet i *Indøvelse i Christendom*.

I trykt udgave: Bind 21 side 151 linje 30

◀ **Fra Høiheden vil Han drage Alle til sig** : Skriftet, der bl.a. er udarbejdet på grundlag af en prædiken efter skriftemål inden altergang om fredagen, som SK holdt 1. sept. 1848 i Frue Kirke, er afsluttet i løbet af nov. 1848; det indgik siden som tredje del med undertitlen »Christelige Udviklinger« i *Indøvelse i Christendom* (151,25). Titlen sigter til Jesu ord, Joh 12,32: »Og jeg, naar jeg bliver ophøiet fra Jorden, vil jeg drage alle til mig« (NT-1819)

I trykt udgave: Bind 21 side 152m linje 1

◀ **Arndt 2 B. Cap. 8 ... er Dich richten** : SK skriver »Dich« for »dich« og »Gott« for »Gott«, men citerer i øvrigt ordret fra J. Arndt *Vom wahren Christentum* (148,26), 2. bog, kap. 8, § 2, s. 320-325; s. 323.

I trykt udgave: Bind 21 side 152 linje 5

◀ **deres Forsøg paa at gjøre Prøve paa at døe, ell. forud at opleve Døds-Situationen** : Det er usikkert, hvem der sigtes til. I *Tre Taler ved tænkte Leiligheder* (1845) henviser SK til Karl V's forsøg på at opleve sin egen død gennem en iscenesat begravelse, jf. *SKS 5*, 447.

I trykt udgave: Bind 21 side 152 linje 9

◀ **i sidste Grund** : i sidste instans, til syvende og sidst.

I trykt udgave: Bind 21 side 153 linje 2

◀ **hvad Du vil ... mod dem** : jf. Matt 7,12, hvor Jesus siger »Derfor, Alt, hvad I ville, at menneskene skulle gjøre mod Eder, det gjører I ogsaa mod dem; thi saadan er Loven og Propheterne« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 153 linje 19

◀ **støier over** : laver postyr over.

I trykt udgave: Bind 21 side 154 linje 6

◀ **Alexander, Napoleon** : dvs. Alexander den Store (356-323 f.Kr.), hærfører og konge af Makedonien 335-323 f.Kr., og Napoleon Bonaparte (1769-1821), fr. hærfører, kom til magten i Frankrig 1799, fra 1804-14 og i 1815 som kejser Napoleon I.

I trykt udgave: Bind 21 side 154 linje 13

◀ **NurMBERGER-Billeder** : dvs. Nürnberger-billeder. Alm. betegnelse for de ofte farvestrålende og populære kobbertryk og litografier, som o. 1840 solgtes i stort tal; udtrykket anvendtes ofte nedsættende om billeder af billig eller ringe kvalitet.

I trykt udgave: Bind 21 side 154 linje 20

◀ **Saa kom der efter ... han blev naglet** : hentyder til, at der især i den senere middelalder var en udstrakt handel med relikvier (efterladte ting fra især helgener, fx legemsdele og klædningsstykker), herunder også med små stykker af Kristi kors.

I trykt udgave: Bind 21 side 154 linje 23

◀ **Arndt 2 B. Cap. 9 ... alle gebessert** : SK skriver »Jeder« for »jeder« og (korrekt) »selbst« for »selbs«, men citerer i øvrigt ordret fra J. Arndt *Vom wahren Christentum* (148,26), 2. bog, kap. 9, § 2, s. 329-331; s. 330.

I trykt udgave: Bind 21 side 154 linje 31

◀ **man antog jo ogsaa ... fE Socrates** : I katolsk middelalderteologi fandtes forestillingen om en 'mellemtilstand' kaldet limbo, som var en del af dødsriget på grænsen til helvede. Her opholdt sig de sjæle, der uforskyldt var lukket ude af himmeriget, især de fromme i GT og de udøbte børn, men undertiden også de fromme hedninger, herunder Sokrates (148,12). Jf. fx Dantes store digt om sjælens vandring gennem det hinsidige, *La Divina Commedia*, 1. bog ('Inferno'), 4. sang, linje 133f. (i SKs ty. overs. fra 1840, ktl. 1929, findes stedet sp. 56), hvor Sokrates optræder i mellemtilstanden.

I trykt udgave: Bind 21 side 155 linje 8

◀ **Scribe** : [Augustin] Eugène Scribe (1791-1861), fr. dramatiker, beherskede det parisiske teaterliv gennem 40 år med sine henved 350 vaudeviller, komedier og operatekster, hvor tidens sæder og skikke ofte fremstilles som lystige illusioner. Mellem 1824 og 1874 var Scribe den mest spillede dramatiker på Det kgl. Teater, hvor han især ved J.L. Heibergs (188,1) mellemkomst fik opført o. 100 stykker.

I trykt udgave: Bind 21 side 155 linje 25

◀ **Drikkeviser-Perioden** : dvs. de sidste årtier af det 18. årh., da det oplyste borgerskab samledes i klubber og selskaber, hvor dets yndlingspoesi var drikkeviser af forfattere som J.H. Wessel, K.L. Rahbek, P.A. Heiberg og Jens Baggesen.

I trykt udgave: Bind 21 side 155 linje 27

◀ **den Trang til at lee, som har sin reent æsthetiske Grund** : jf. SKs teori om det komiske som en 'smerteløs modsigelse', fremstillet i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846), *SKS 7*, 466-472 (noten).

I trykt udgave: Bind 21 side 156 linje 2

◀ **Jævnlig** : jævnaldrende.

I trykt udgave: Bind 21 side 156 linje 28

◀ **Man har klaget saa meget over Klosterets Udsvævelser** : Dette forekom ofte i den protestantiske litteratur.

I trykt udgave: Bind 21 side 157 linje 14

◀ **Kræmmer** : person, der forhandler kram, dvs. varer, som sælges en detail fra en butik (krambod).

I trykt udgave: Bind 21 side 157 linje 18

◀ **Professionalist** : håndværker, næringsdrivende.

I trykt udgave: Bind 21 side 157 linje 18

◀ **farceres** : tvetydigt udtryk, der kan betyde dels 'gøres til en farce (egl. teaterstykke, som bruges som fyld)', dels 'farseres', dvs. udfyldes el. dækkes med fars.

I trykt udgave: Bind 21 side 157 linje 22

◀ **det gl. Testaments Udtryk at kalde Sligt: Hoer** : se fx 2 Mos 34,15; Jer 3,6-10; Ez 6,9; og Hos 1,2. Der er ikke tale om ægteskabsbrud i almindelighed, men om at dyrke afguder, hvilket er hor mod Gud.

I trykt udgave: Bind 21 side 157 linje 26

◀ **Christus gik ikke ud i Ørken** : Kristus levede ikke som eremit i ørkenen.

I trykt udgave: Bind 21 side 157 linje 29

◀ **Justitsraad** : titel tillagt personer i forskellige embeder, som var placeret i 5. rangklasse (titulær justitsråd) el. 4. rangklasse ('virkelig', dvs. virkende justitsråd) i den borgerlige rangforordning (150,9).

I trykt udgave: Bind 21 side 157 linje 34

◀ **Ridder** : af Dannebrog (186,19).

I trykt udgave: Bind 21 side 157 linje 34

◀ **faaer Slaget** : sigter formentlig til den gammeltestamentlige forestilling om, at Gud straffer spotterne og rammer de ugudelige med slag, jf. fx Sl 89,31-33 og Ordsp 19,29.

I trykt udgave: Bind 21 side 158 linje 3

◀ **gaae hen i Klubben** : Siden ca. 1770 havde København haft et borgerligt klubliv, der ganske vist kulminerede o. 1800, men dog fortsatte ind i det 19. årh. Klubberne, der efterhånden fortrængtes af politiske foreninger, var dels oplysende, dels litterære og dramatiske, i visse tilfælde også velgørende, men først og fremmest selskabelige sammenslutninger. Her kunne man tale med ligemænd, ryge, drikke punch el. kaffe, læse aviser og spille kort. Det var ikke usædvanligt, at gejstlige embedsmænd var medlemmer af klubber, selskaber og foreninger.

I trykt udgave: Bind 21 side 158 linje 5

◀ **tryge** : ældre form for: trygge.

I trykt udgave: Bind 21 side 158 linje 7

◀ **Taleren han rangerer allerede med Justitsraader** : En justitsråd var placeret i 4. el. 5 rangklasse (157,34), mens en sognepræst lå i 6., en provst i 5., en hofprædikant i 4., en biskop i 3. og Sjællands biskop i 1. rangklasse. Jf. fx *Veiviser eller Anviisning til Kiøbenhavn, Christianshavns, Forstædernes og Frederiksbergs Beboere*, Kbh. 1849, s. 819-831.

I trykt udgave: Bind 21 side 158 linje 11

◀ **Middelalderen (...) med sine gudelige Comedier** : Der sigtes til middelalderens mysterier, dvs. de religiøse og moralske forestillinger, hvori man på kirkens festdage fremstillede Jesu lidelseshistorie. De fandt opr. sted i kirken og blev opført af gejstlige, men efterhånden udviklede passionsspillene sig til store folkefester, hvor rollerne delvist blev spillet af professionelle skuespillere.

I trykt udgave: Bind 21 side 158 linje 12

◀ **den europæiske Katastrophe** : dvs. den række af revolutioner og politiske omvæltninger, som prægede Europa i begyndelsen af 1848, og som i Danmark kulminerede med enevældens fald den 21. marts (170,15). Jf. *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (skrevet i 1848), hvor SK specifikt omtaler denne begivenhed som »Katastrophen«, s. 48 (SV2 13, 594), og et forord til *En Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger*, hvor han i okt. 1848 omtaler »indeværende Aars europæiske Katastrophe« (Pap. IX B 10, s. 308). Se også månedsskriftet *Nord og Syd*, hvor M.A. Goldschmidt (170,25) henviser til »den 21de Marts (den kjøbenhavnske Catastrophe)«, bd. 4, 1848, s. 5.

I trykt udgave: Bind 21 side 158 linje 20

◀ **Nu, angriber man (...) Levebrødet - og saa kommer Geistligheden paa Benene** : Det er usikkert, hvad der sigtes til. De liberale kræfter arbejdede dels for at udligne de store forskelle i præstelønninger, dels for at indføre en almindelig formue- og indkomstsskat. I 1848 indførtes også en speciel krigsskat, der betød, at præsterne kom til at betale en næringskat, hvilket de ellers var fritaget for.

I trykt udgave: Bind 21 side 158 linje 23

◀ **Quod erat demonstrandum** : lat. 'hvilket skulle bevises'. Alm. slutningsformel i et matematisk el. logisk bevis.

I trykt udgave: Bind 21 side 158 linje 25

◀ **al den Sentimentalitet ... ud over Verden** : se fx J.P. Mynsters (165,2) »Hvad vil du ved Jesu Kors? Paa Palme-Søndag« i *Prædikener holdte i Kirkeaaet 1846-47*, Kbh. 1847, ktl. 231, s. 63-74.

I trykt udgave: Bind 21 side 158 linje 27

◀ **en Kvinde** : dvs. Regine Olsen (1822-1904), som SK var forlovet med fra den 10. sept. 1840 til den 11. okt. 1841. SK har formentlig ikke talt med Regine efter bruddet i 1841, selvom de hyppigt mødte hinanden på gaden.

I trykt udgave: Bind 21 side 159 linje 5

◀ **jeg havde dog Styrke ... en Skurk, en Bedrager** : nemlig i anledning af at have brudt forlovelsen med Regine Olsen den 11. okt. 1841. I notesbog 15:9 fra 1849 skriver SK om bruddet, »at hun selv sagde, at hvis jeg kunde overbevise hende om, at jeg var en Skurk, vilde hun let finde sig i det Hele«, SKS 19, 440,15. Han husker desuden i notesbog 15:4, at han efter bruddet græd, hvorfor hans broder, Peter Christian (160,5), havde sagt: »at han vilde gaae ned til Familien og vise Dem, at jeg ikke var en Skurk. Jeg sagde: gjør Du det, jager jeg Dig en Kugle gjennem Hovedet«, SKS 19, 436,23. Jf. også SKs brev til Emil Boesen af 31. okt. 1841, hvor han fortæller, at professor F.C. Sibbern havde meddelt Peter Christian, at han anså SK for et egoistisk og forfængeligt menneske: »Formodl. har Sibb. talt med Familien. Jeg vilde blot ønske, at han ogsaa havde talt med hende, thi saa havde jeg jo opnaaet min Hensigt«, B&A bd. 1, s. 71.

I trykt udgave: Bind 21 side 159 linje 9

◀ **Saa blev der lagt et Mord ... blev hendes Død** : Da SK endegyldigt brød forlovelsen med Regine, skal hun angiveligt have skreget, at det blev hendes død, jf. journaloptegnelsen NB:210, SKS 20, 122. Den dag, bruddet skete, mødte SK hendes fader, Therkel Olsen i teateret, hvorom der i *Notesbog 15* berettes: »Fra hende gik jeg umiddelbart i Theatret, fordi jeg vilde træffe Emil Boesen (...). Acten var forbi. Idet jeg gaaer ud af 2^{det} Parquet, kommer Etatsraaden fra første Parquet og siger: maa jeg tale med Dem. Vi fulgtes ad hjem til ham. Han er fortvivlet. Han sagde: det bliver hendes Død, hun er ganske fortvivlet. Jeg sagde: jeg skal nok bringe hende i Ro; men Sagen er afgjort. Han sagde: jeg er en stolt Mand; det er haardt; men jeg beder Dem slaae ikke op med hende. I Sandhed han var stor; han rystede mig. Men jeg blev ved Mit«, SKS 19, 435f.

I trykt udgave: Bind 21 side 159 linje 11

◀ **1½ Aar derefter var hun forlovet igjen** : Regine blev forlovet med Johan Frederik Schlegel den 28. aug. 1843; de blev gift den 3. nov. 1847 i Vor Frelsers Kirke på Christianshavn.

I trykt udgave: Bind 21 side 159 linje 13

◀ **Xstus siger: selv har ... forraade mig** : jf. Joh 6,70, hvor Jesus siger til disciplene: »haver jeg ikke udvalgt Eder tolv, og een af Eder er en Diævel?« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 159 linje 27

◀ **min Fader** : Michael Pedersen Kierkegaard (1756-1838); løste i 1780 borgerskab som husekræmmer i København, opnåede otte år senere tilladelse til at importere kolonialvarer og videresælge dem en gros, trak sig i en alder af 40 år tilbage med en betragtelig formue, som han i tiden efter forøgede, formentlig som rentier og investor. Efter sin første kones død giftede han sig den 26. april 1797 med Ane Lund, med hvem han fik syv børn, hvoraf SK var den yngste.

I trykt udgave: Bind 21 side 160 linje 1

◀ **i en senere Tid ... af det Religiøse** : SKs storebror, Peter Christian Kierkegaard (1805-88), disputerede 1836 for den teologiske licentiatgrad, manuducerede til teologisk embedseksamen frem til 1842, da han blev kaldet til sognepræst for Pedersborg og Kindertoft ved Sorø. Der sigtes formentlig til P.C.K.'s religiøse krise i 1830'erne, dvs. i perioden før SK den 1. sept. 1837 flytter hjemmefra, og hvor de to boede under samme tag.

I trykt udgave: Bind 21 side 160 linje 5

◀ **det Ord, jeg saa ofte ... at fortælle Eventyr** : Der findes ingen tidligere udtalelser, hvor SK benytter

fortællingen om sig selv; det nærmeste, man kommer, er Not7:27, SKS 19, 213, og NB4:4, SKS 20, 288. I øvrigt sigtes der til Scheherezade i den arabiske eventyrsamling *Tusind og én nat*. I værkets rammefortælling berettes det om kong Schahriar, at han hver nat lod sin vesir, dvs. øverste embedsmand, føre en jomfru til sig for at forlyste sig med hende, og at han om morgenen befalede vesiren at dræbe hende. Da vesirens egen datter, Scheherezade, stod for tur, tryllebandt hun kongen i tusind og én nat med sine eventyr. Da hun morgenen efter den sidste nat trådte frem for ham med de børn, hun i al hemmelighed havde avlet med ham, giftede han sig med hende. Jf. *Tausend und eine Nacht. Arabische Erzählungen*, overs. af G. Weil, bd. 1, udg. af A. Lewald, Stuttgart 1838, bd. 2-4, Pforzheim 1839-41, ktl. 1414- 1417; bd. 1, s. 12, og bd. 4, s. 952, hvor vesirens datter hedder Schehersad og kongen Scheherban.

I trykt udgave: Bind 21 side 160 linje 15

◀ **Miraklet om de 5 Brød** : jf. beretningen om Jesu bespisning af de fem tusind i ørkenen, Matt 14,13-21. Disciplene havde kun medbragt fem brød og to fisk, men Jesus bryder brødene og velsigner dem, så alle bliver mætte, og levningerne samles i tolv fyldte kurve.

I trykt udgave: Bind 21 side 160 linje 20

◀ **tragter først efter ... Eder tillagt** : jf. Matt 6,33 i Luthers oversættelse: »Trachtet am ersten nach dem Reich Gottes, und nach seiner Gerechtigkeit; so wird euch solches alles zufallen«, jf. *Die Bibel, oder die ganze Heilige Schrift des alten und neuen Testaments, nach der deutschen Uebersetzung D. Martin Luthers. Mit einer Vorrede vom Prälaten Dr. Hüffel*, Karlsruhe og Leipzig 1836, ktl. 3.

I trykt udgave: Bind 21 side 160 linje 21

◀ **har fortroet sig** : har betroet sig.

I trykt udgave: Bind 21 side 160 linje 37

◀ **Apostlene, hvorfor sloge ... lade sig slaae ihjel** : sigter til, at flere af apostlene if. traditionen led martyrdøden, således skulle fx Peter være blevet korsfæstet og Paulus halshugget i Rom.

I trykt udgave: Bind 21 side 161 linje 29

◀ **at ville gaae videre** : hentydning til hegelianerne.

I trykt udgave: Bind 21 side 162 linje 10

◀ **som naar En vinder et Slag mod Tyrkerne** : Tyrkiet (Det Osmanniske Rige) havde siden middelalderen været det kristne Europas ærkefjende, og det er i historiens løb blevet til talrige krige. Ofte, som fx hos N.F.S. Grundtvig, skildres kristendommens eller kirkens historie som en sejrende kamp mod tyrkerne.

I trykt udgave: Bind 21 side 162 linje 14

◀ **fornagle** : fastgøre (ved nagler).

I trykt udgave: Bind 21 side 162 linje 18

◀ **Frygt og Bæven** : fast udtryk, der stammer fra Fil 2,12: »Derfor, mine Elskelige, ligesom I altid have været lydige, saaledes ikke alene som ved min Nærværelse, men nu meget mere i min Fraværelse, arbejder paa Eders egen Saliggjørelse med Frygt og Bæven« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 162 linje 30

◀ **ligeoverfor** : i forhold til.

I trykt udgave: Bind 21 side 162 linje 36

◀ **ikke taget det forfængeligt** : ikke misbrugt det (ved at forholde sig tankeløst).

I trykt udgave: Bind 21 side 162 linje 39

◀ **afsluttende Efterskrift, der fremstiller dette saa idealt som muligt** : Dette sker løbende i 2. dels kap. 4 i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846), jf. fx SKS 7, 505-510.

I trykt udgave: Bind 21 side 163 linje 8

◀ **(cfr. denne Journal p. 21.)** : se NB8:15.

I trykt udgave: Bind 21 side 163 linje 13

◀ **elementarisk** : som beror på naturkræfterne.

I trykt udgave: Bind 21 side 163 linje 15

◀ **Reduplikation** : egl. 'gen-fordobling'; gentagelse, fordobelse; af SK ofte benyttet om refleksionsforhold, hvor noget abstrakt gentages (virkeliggøres) i konkret praksis el. eksistens.

I trykt udgave: Bind 21 side 163 linje 28

◀ **Venstre (...)** **Høire (...)** **Centrum** : Politiske organisationer i moderne forstand fandtes ikke på dette tidspunkt, men i Den grundlovgivende Rigsforsamling, der var sammentrådt den 23. okt. 1848 (og som afsluttede sit arbejde den 25. maj 1849 med vedtagelsen af *Danmarks Riges Grundlov*, underskrevet af kongen den 5. juni), skiltes vandene ml. demokrater (Venstre), liberale (Centrum) og konservative (Højre).

I trykt udgave: Bind 21 side 163 linje 30

◀ **Davids Psalmer; den hele Kæmpen ... Angreb borte o: s: v:** : sigter til Salmernes Bog, også kaldet Davids Salmer, i GT; hvad angår sundhed, jf. fx SI 103,1-5, og hvad angår fjender og angreb, jf. fx SI 27,1-6 og hele 35.

I trykt udgave: Bind 21 side 164 linje 4

◀ **er det muligt, at jeg kunde undgaae det** : jf. Matt 26,39.42, hvor Jesus i Getsemane beder: »Min fader, hvis det er muligt, så lad dette bæger gå mig forbi«, og hvor han for anden gang beder: »Min fader, hvis det ikke er muligt, at dette bæger går mig forbi, men jeg skal drikke det, så ske din vilje.«

I trykt udgave: Bind 21 side 164 linje 10

◀ **det Betragtende** : 175,33.

I trykt udgave: Bind 21 side 164 linje 15

◀ **en Søndag at vælge til Psalme en Morgenspsalme** : dvs. fra den autoriserede *Evangelisk-christelig Psalmebog, til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt*, Kbh. 1845, ktl. 197, s. 357-378 (»Morgen-Psalmer«).

I trykt udgave: Bind 21 side 164 linje 15

◀ **Huus-Andagten** : dvs. andagten i hjemmet under husfaderens ledelse. Der hentydes formentlig til salmebogens undertitel (se kommentaren ovenfor).

I trykt udgave: Bind 21 side 164 linje 20

◀ **saadanne Følelser som en Julie og en Romeos** : Der sigtes til den tragiske kærlighedshistorie i W. Shakespeares *Romeo og Julie* (1597), jf. *William Shakspeare's Tragiske Værker*, overs. af P. Foersom og P.F. Wulff, bd. 1-9 [bd. 8-9 har titlen *Dramatiske Værker*], Kbh. 1807-25, ktl. 1889-1896; bd. 2, 1811, s. 227-418. Stykket blev i perioden 1828-1848 opført 19 gange på Det kgl. Teater; senest 9. dec. 1848.

I trykt udgave: Bind 21 side 164 linje 27

◀ **paa Skuepladsen** : i teateret, på scenen.

I trykt udgave: Bind 21 side 164 linje 28

◀ **Biskop Mynster sagde til mig: ... forsvinder det nok** : begivenheden har ikke ladet sig verificere. – **Mynster**: Jakob Peter Mynster (1775-1854), da. teolog, præst, forfatter, politiker, fra 1811 residerende kapellan ved Vor Frue Kirke i København, fra 1826 hofprædikant, fra 1828 kgl. konfessionarius samt hof- og slotspræst ved Christiansborg Slotskirke og fra 1834 biskop over Sjællands stift.

I trykt udgave: Bind 21 side 165 linje 2

◀ **Man siger, at det Gode giver Kræfter** : Talemåden er ikke fundet optegnet.

I trykt udgave: Bind 21 side 165 linje 9

◀ **Ukrudt forgaaer ikke** : gammelt ordsprog, bl.a. optegnet som nr. 2797 i N.F.S. Grundtvig *Danske Ordsprog og Mundheld*, Kbh. 1845, ktl. 1549, s. 106. Jf. også nr. 10851 i E. Mau *Dansk Ordsprogs-Skat* bd. 1-2, Kbh. 1879; bd. 2, s. 489.

I trykt udgave: Bind 21 side 165 linje 20

◀ **i Theateret lee vi Alle af Kammeraterne** : A.E. Scribes (155,25) vaudeville *La Camaraderie, ou la Courte Echelle* (1836), der af Carl Borgeard blev oversat til da. under titlen *Kammeraterne. Comedie i fem Acter af Scribe*, Kbh. 1839 (*Det kongelige Theaters Repertoire*, nr. 115), havde premiere på Det kgl. Teater 14. nov. 1839 og blev frem til 2. jan. 1844 opført 15 gange. Stykket blev genoptaget i sæsonen 1848/49, hvor det spillede den 17., 19., 22., 27. nov. og 7. og 19. dec. 1848. Stykket viser, hvordan man ved et kammeratskab, som består i, at man allevegne fremhæver og roser hinanden, kan komme frem i verden, mens den, der står udenfor, ikke har nogen chance.

I trykt udgave: Bind 21 side 165 linje 24

◀ **»Lad Hjertet i Sorgen ei synde«** : Linjen stammer fra salme nr. 610 i *Tillæg til den evangelisk-christelige Psalmebog*, Kbh. 1845, sml. ktl. 197, hvor første strofe lyder: »Med Sorgen og Klagen hold Maade, / Guds Ord lad dig trøste og raade, / Lad Hjertet i Sorgen ei synde, / Ved Døden vi Livet begynde«, s. 50.

I trykt udgave: Bind 21 side 166 linje 1

◀ **Kammeraderie** : 165,24.

I trykt udgave: Bind 21 side 166 linje 10

◀ **Dine tynde Been og Dine Buxer** : Ugeskriftet *Corsaren* (170,8) havde i perioden jan.-maj 1846 grinagtiggjort SKs fysiske fremtoning gennem forskellige indslag, ikke mindst Peter Klæstrups tegninger, hvori SKs korte bukseben af ulige længde og hans tynde ben blev betonet (se illustration 4, 11, 12, 13 og 14, i SKS K20, 41-44). Det medførte, at SK på gaden ofte - if. ham selv - måtte døje pøbelens og gadedrengenes chikaner.

I trykt udgave: Bind 21 side 166 linje 20

◀ **Scribe (...) Stykket, der bekæmper Kammeraderie** : 165,24.

I trykt udgave: Bind 21 side 166 linje 22

◀ **Det sagde man ... Tale om ham** : Der sigtes til J.P. Mynsters (165,2) prædiken »Om Johannes den Døber. Første Prædiken. Paa tredie Søndag i Advent« i *Prædikener af J.P. Mynster* bd. 1-2, Kbh. 1810-15 [ktl. 228 = bd. 1, 3. opl. 1826; bd. 2, 2. opl. 1832]; bd. 1, 3. opl., s. 1-27. Heri hedder det: »Hvor Mange ere der, som sukke under Verdens Trældom, hvem den bringer ingen Lyst, eller dog saa liden i Forhold til dens Besvær; men de vide ikke, hvorledes de skulle udrive sig derfra, de frygte Menneskenes Domme, hvis de ei ville være, som En af de Andre; de vide ikke, hvilke Fordele, hvilke Glæder de skulde søge, hvis ei de samme, som alle Mennesker prise. Dem lære Døberens Levnet, at der er en Befrielse, naar de kun have det Mod at ville være frie. Han syntes jo og sine Samtidige særsindet og besynderlig, de sagde om ham: han har Dievelen; men desuagtet var hans Liv hverken foragteligt eller foragtet«, s. 24.

I trykt udgave: Bind 21 side 166 linje 27

◀ **Luther fortæller ... for 1 Penning** : Der sigtes til *En christelig Postille* (144,2) bd. 1, s. 460, hvor Luther skriver: »Josephus siger: I denne Forstyrrelses- og Belejrings-Tid faldt ti Gange hundrede Tusinde, deels for Sværdet, deels for Pesten, og syv og halvfemtesindstyve Tusinde bleve tagne tilfange. Og disse Fanger vare saa foragtede, at Man solgte Tredive af dem for en Pending. Saaledes maatte Christus hævnes, Ham, de havde *kjøbt* for tredive Pendinge!« Evangeliet den 10. søndag efter trinitatis er Luk 19,41-48. - **Josephus**: Josefus Flavius (37/38 - o. 100), jødisk historiker, rabbinisk lærd, blev som følge af krigsfangenskab i forbindelse med den jødisk-rom. krig historiker for den rom. kejser Vespasian og skrev sit hovedværk *Bellum Iudaicum* med støtte fra kejseren. - **Penning**: betegnelse (især i ældre da. bibeloversættelser) for en mønt af mindre værdi.

I trykt udgave: Bind 21 side 166 linje 36

◀ **Evangeliets Udsagn, at vi ere mere værd end Spurver** : hentyder til Matt 10,29, hvor Jesus siger: »Sælges ikke to Spurve for een Penning? og ikke een af dem falder paa Jorden uden Eders Faders Villie« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 167 linje 3

◀ **2 a 3** : dvs. 2 til 3.

I trykt udgave: Bind 21 side 167 linje 5

◀ **jo frommere, jo bedre gaer det En ... lever længere** : alluderer formentlig til 5 Mos 5,16, jf. også Ef 6,2-3.

I trykt udgave: Bind 21 side 167 linje 11

◀ **Et staaende Billede ... er det forbi** : jf. fx Job 24,20 (GT-1740); Sl 1,3-4; Sl 92,8; og Ez 17,24.

I trykt udgave: Bind 21 side 167 linje 12

◀ **Xsti Liv: et Msk. der i tre Aar** : På SKs tid var det en udbredt kirkelig opfattelse, at Jesu offentlige virke strakte sig over tre år. Jf. G.B. Winer *Biblisches Realwörterbuch zum Handgebrauch für Studirende, Candidaten, Gymnasiallehrer und Prediger*, 2. udg., bd. 1-2, Leipzig 1833-38 [1820], ktl. 70-71; bd. 1, s. 654-667, hvor der gøres rede for, at Jesu offentlige virksomhed if. de tre første evangelier kun strakte sig over ét års tid, men if. Johannesevangeliet over o. tre år.

I trykt udgave: Bind 21 side 167 linje 18

◀ **vil udraabe ham til Konge** : jf. Joh 6,15 og Luk 19,38.

I trykt udgave: Bind 21 side 167 linje 19

◀ **blive korsfæstet som en Forbryder** : jf. Luk 23,32-34.

I trykt udgave: Bind 21 side 167 linje 20

◀ **Sagtmodighed gjør som jeg har viist de Andres Skyld mindre** : jf. *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand* (1847), SV2 VIII, 380-387.

I trykt udgave: Bind 21 side 167 linje 32

◀ **Arndt 2 B. Cap. 20 ... men være adspredt** : SKs gengivelse af J. Arndt *Vom wahren Christentum* (148,26), 2. bog, kap. 20, § 5, s. 389f.; s. 389: »Weñ du nun recht betten wilt, so must du mit ganzem, u. nicht mit halbem Herzen betten; und da gehöret grose Übung und groser Fleiß zu, sonst wirst du die Frucht des Gebetts nicht erlangen. Im Gegentheil, wenn du andere äuserliche Dinge thust, so must du sie also thun, daß du nicht mit ganzem Herzen dran hängest«.

I trykt udgave: Bind 21 side 168 linje 6

◀ **Evangeliet om Phariseeren og Tolderen** : Der sigtes til Luk 18,9-14, hvor Jesus fortæller lignelsen om fariseeren og toldereren, der gik op til templet for at bede: »Phariseeren stod for sig selv, og bad saaledes: Jeg takker dig, Gud, at jeg er ikke som de andre Mennesker, Røvere, Uretfærdige, Hoerkarle, eller og, som denne Tolder. Jeg faster to Gange om Ugen; jeg giver Tiende af alt det, jeg eier. Og Tolderen stod langt borte, og vilde end ikke opløfte Øinene til Himmelen, men slog sig paa sit Bryst, og sagde: Gud, vær mig Synder naadig! Jeg siger Eder: Denne gik retfærdiggjort hjem i sit Huus, fremfor den Anden; thi hvo sig selv ophøier, skal fornedres, men hvo sig selv fornedrer, skal ophøies« (NT-1819). Dette skriftsted er evangeliet til 11. søndag efter trinitatis.

I trykt udgave: Bind 21 side 168 linje 11

◀ **Luthers Prædiken** : dvs. Luthers prædiken »Elleve Søndag efter Trinitatis« i *En christelig Postille* (144,2) bd. 1, s. 467-482.

I trykt udgave: Bind 21 side 168 linje 11

◀ **Luther siger rigtigt ... men er forargelig** : jf. *En christelig Postille* bd. 1, s. 468, hvor Luther skelner ml. menneskenes og Guds retfærdighed med henblik på bedømmelsen af fariseeren og toldereren: »Her høre vi endvidere to forunderlige *Domme*, som løbe lige tvertimod al menneskelig Viisdom og Fornuft, ja, som ere skrækkelige for al Verden: de store Helgene fordømmes som uretfærdige; de arme Syndere derimod erklæres hellige og retfærdige at være.« Og lidt senere: »Nu er det unægteligen en forunderlig Sag, at Christus sammenstiller to saa ulige Personer, og endnu forunderligere er det, ja, forargeligt tillige, at Han fælder saa sære *Domme*, idet Han ganske fordømmer Phariseeren og retfærdiggjør Tolderen.«

I trykt udgave: Bind 21 side 168 linje 12

◀ **Luther beundrer Tolderen ... mig - Synder - naadig** : jf. *En christelig Postille* bd. 1, især s. 474, hvor Luther skriver: »Hvorledes rimer det sig nu, at slig en Synder, sligt et fordømt Menneske, skal torde fremtræde for Gud og bede: / *Gud vær mig Synder naadig!* / Thi Synd og Naade, de to ere jo mod hinanden, som Vand og Ild. Hvor Synd er, har Naade jo ej Sted, men Vrede og Straf. Hvor kommer denne Mand da til den Kunst, at forene og sammenføje Begge? Hvor tør han for sin Synd begjere Naade? Her hører Mere til, end at vide Loven og de ti Bud, som Phariseerne ogsaa vidste; der er en Kunst, som Denne ikke forstod sig paa, en Kunst, som intet Menneske af sig selv kan kjende. / Og her staae vi ved det kjære Evangeliums Prædiken om Guds Naade og Barmhjertelighed i Christo, som forkyndes og tilbydes de fordømte Syndere,

uden mindste Fortjeneste paa deres Side. Denne Prædiken maa denne Tolder ogsaa have hørt. Sin Synd føler han ved Loven; men med Evangeliet rører den Helligaand hans Hjerter, og giver ham Mod til, at fremtræde for Gud med sin Bøn; thi hvad han har hørt af Guds Ord, det troer han, at Gud vil forlade de arme Syndere deres Overtrædelser og være dem naadig, det er, vende sin Vrede og den evige Død fra dem, for sin Søns den forjættede Messias's Skyld. Og denne Tro er det, som i hans Bøn har sammenknyttet saa modsigende Ord.«

I trykt udgave: Bind 21 side 168 linje 17

◀ **han mener, at Tolderen maa have hørt Evangeliet** : jf. kommentaren ovenfor.

I trykt udgave: Bind 21 side 168 linje 20

◀ **slige Bønner findes jo ofte hos David** : jf. fx Sl 25; 41,5; 51,3; 84,12; 119,29 og 142,2. – **David**: Der er en lang jødisk og kristen tradition for at opfatte den israelitiske kong David (o. 1000-960 f.Kr.) som forfatter af de 150 salmer i Salmernes Bog i GT, skønt hans navn kun optræder i overskriften til 73 af dem. Betegnelsen 'Davids Salmer' for Salmernes Bog blev indført af Luther i hans bibeloversættelse; herfra blev den overtaget af reformationstidens da. bibler, blev videreført af de hus- og rejsebibler, der udkom fra 1699 til 1802, og vandt således indpas i den kirkelige og folkelige tradition

I trykt udgave: Bind 21 side 168 linje 21

◀ **Rigtigt oplyser han ... ladet sig lokke** : jf. *En christelig Postille* bd. 1, s. 481f., hvor Luther skriver, at de kristne må »kæmpe mod Djævelen og deres eget Kjød; thi naar de begynde at omvende sig, og nu gjerne ville vorde andre Mennesker, da føle de først, hvorlunde Djævelen sætter Alt i Bevægelse, at de ikke skulle skride frem i Omvendelsens Værk, men blive i den gamle Ham. Og skeer der endda, at de stride det ærligen igjennem, og, Djævelen til Trods, omvende sig til Gud, paakaldende den Højstes Navn, saa anfægter han dem, paa den anden Side, med Frygt og Forsagthed. I den første Fristelse gjør han Synderne alt for ringe, og tvinger dem saa langt af Menneskets Syn og Tanke, at Man foragter dem, og enten ikke begjærer Naade, eller opsætter Omvendelsen. I den anden derimod gjør han dem alt for store; af en Gnist oppuster han en mægtig Ild, større end Himmel og Jord, saa Man atter har ondt ved at gribe Syndernes Forladelse og tvinge de Ord; *Gud være mig naadig!* over sit Hjerter. Det er og bliver da en sjelden Kunst; men denne Tolder skal være vor Mester og Doctor deri, thi af ham kunne vi lære, ret at bede og Maalet at naae.«

I trykt udgave: Bind 21 side 168 linje 23

◀ **et Sted talt om ... sande Anger** : Stedet har ikke kunnet identificeres.

I trykt udgave: Bind 21 side 168 linje 26

◀ **Prædiken af Mynster ... slutte sig til Venner** : Der sigtes til J.P. Mynsters (165,2) prædiken »Jesu Forhold mod sine Venner. Faste-Prædiken« i *Prædikener af J.P. Mynster* (166,27) bd. 1, 3. opl., s. 105-131.

I trykt udgave: Bind 21 side 168 linje 29

◀ **Blosius Consolatio Pusillanimum p. 381** : jf. skriftet *Consolatio pusillanimum* (lat. *De modløses trøst*) i Blosius' samlede værker på latin, *Ludovici Blosii opera omnia*, Louvain 1568, ktl. 429, s. 349-392; s. 381. – **Blosius**: Ludwig Blosius el. François-Luis de Blois (1506-66), flamsk benediktiner-teolog, fra 1530 abbed for Liessies klosteret i Hainaut, berømt for sin alsidige lærdom, store omsorg for de fattige og usædvanlige fromhed.

I trykt udgave: Bind 21 side 169 linje 10

◀ **»Satis rogat ... et confidit.«** : lat. »Den, der erkender, at (synden) er en sygdom, beder i rigeligt mål; den, som jamrer og har troen, beder indstændigt.«

I trykt udgave: Bind 21 side 169 linje 11

◀ **Biskop Mynster** : 165,2.

I trykt udgave: Bind 21 side 169 linje 15

◀ **I den Prædiken ... ikke Din Opgave.«** : Stedet, som SK parafraserer, findes i J.P. Mynsters (165,2) prædiken »Om Johannes den Døber. Anden Prædiken. Paa fjerde Søndag i Advent« i *Prædikener af J.P. Mynster* (166,27) bd. 1, 3. opl., s. 28-58; s. 53: »Vi see, at de Fleste, ofte med, ofte imod deres Villie finde sig satte paa det Sted, hvor de skulle tilbringe den største Deel af deres Liv, finde sig den Virkekreds anviist, hvori de skulle arbeide. Dersom endog Valg er dig tilladt, da er det stedse inden visse Grændser, og hvad der ligger udenfor disse, dertil, være du overbeviist, har Gud ikke kaldet dig.« De fem første prædikener i Mynsters samling er: »Om Johannes den Døber. Første Prædiken« (166,27), »Om Johannes den Døber.

Anden Prædiken«, »Alderdommen og Barndommen«, »Om Bønnens Kraft« og »Jesu Forhold mod sine Venner« (168,29).

I trykt udgave: Bind 21 side 169 linje 15

◀ **Moses fE kunde jo ikke ... send en Anden** : I beretningen om Moses' kaldelse siger Gud fra en brændende tornebusk til Moses, at han skal gå til Faraos og føre israelitterne ud af Egypten, hvortil Moses kommer med en række indvendinger: »Undskyld mig, Herre, men jeg har ikke ordet i min magt og har aldrig haft det; jeg har det heller ikke nu, efter at du begyndte at tale til mig, din tjener. Jeg har svært ved at udtrykke mig i ord«, 2 Mos 4,10, og snart efter »Undskyld mig, Herre, send dog en anden!« 2 Mos 4,13.

I trykt udgave: Bind 21 side 169m linje 1

◀ **I Samtidighedens Situation har ... han hævner sig** : Judas Iskariot, en af Jesu tolv disciple, henvendte sig til de jødiske ledere for at forråde Jesus ved at angive det sted, denne befandt sig, og som betaling fik han 30 »Secler«, dvs. sølvpenge. Judas omtales altid i NT som den, der forrådte Jesus, men hvorvidt motivet var penge, er uklart. I Matt 26,14-16 og Mark 14,10-11 antydes, at det var penge, der drev Judas, hvilket også ligger under Joh 12,4-6, hvor Judas kaldes en tyv. I Luk 22,3 og Joh 13,2.27 tolkes motivet mytisk, idet Judas bliver besat af Satan.

I trykt udgave: Bind 21 side 169 linje 29

◀ **»Corsaren«** : satirisk og politisk ugeskrift, grundlagt og redigeret af M.A. Goldschmidt (170,25), som var redaktør og medskribent indtil okt. 1846, hvor han i kølvandet på fejden med SK solgte bladet til xylograf A.C.F. Flinch, der videreførte det til 1855 (anført som udgiver fra 9. okt. 1848); når man ser bort fra stråmænd, var bladets redaktør fra okt. 1846 J. Jørgensen, en forhenværende toldassistent.

I trykt udgave: Bind 21 side 170 linje 8

◀ **sie irren** : ty. de tager fejl.

I trykt udgave: Bind 21 side 170 linje 13

◀ **Marts-Ministeriet** : Fr. VII lod sig 21. marts 1848 bevæge til oprettelsen af et nyt og handlekraftigt ministerium; det gl. ministerium blev afskediget, og dagen efter tog kongen et nyt ministerium (kaldet Martsministeriet) under A.W. Moltke i ed. Begivenhederne skete i kølvandet på de politiske omvæltninger i Europa, især i Paris, i feb. og marts 1848. Martsministeriet indgav sin afskedsbegæring 11. nov. samme år, hvilken blev bevilliget fire dage senere, og 16. nov. 1848 dannede A.W. Moltke et nyt ministerium (kaldet Novemberministeriet).

I trykt udgave: Bind 21 side 170 linje 15

◀ **bespændt** : omspændt, omsluttet.

I trykt udgave: Bind 21 side 170 linje 16

◀ **a la Aristophanes** : Den gr. komediedigter Aristofanes (o. 445-385 f.Kr.) skrev 44 komedier, hvoraf 11 er overleverede. De indeholder gerne en moralsk satire, der tager direkte sigte på samtiden.

I trykt udgave: Bind 21 side 170 linje 23

◀ **det lykkedes mig** : nemlig i de to artikler, der nævnes i de følgende (170,30).

I trykt udgave: Bind 21 side 170 linje 24

◀ **Goldschmidt** : Meïr Aron Goldschmidt (1819-87), da.-jødisk journalist og publicist, forfatter til bl.a. *En Jøde. Novelle af Adolph Meyer*, udg. af M. Goldschmidt, Kbh. 1845, ktl. 1547; grundlagde *Corsaren* i oktober 1840 og var bladets egentlige redaktør til okt. 1846, hvor han solgte det og tiltrådte en étårig udenlandsrejse; udgav og skrev fra december 1847 månedsskriftet *Nord og Syd*.

I trykt udgave: Bind 21 side 170 linje 25

◀ **de to Artikler** : dvs. de to artikler af 'Frater Taciturnus', som begge blev trykt i *Fædrelandet*. I den første, »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet« (27. dec. 1845, nr. 2078), angribes kritikeren P.L. Møller, som også identificeres med tidsskriftet *Corsaren*. I den anden, »Det dialektiske Resultat af en literair Politi-Forretning« (10. jan. 1846, nr. 9), frabeder Taciturnus sig enhver rosende omtale i *Corsaren*.

I trykt udgave: Bind 21 side 170 linje 30

◀ **hvad jeg tidligere har paatænkt ... særskilt lille Bog** : jf. NB6:17, NB6:35, s. 18, hhv. s. 30f.. Ud over de to ovenfor anførte havde SK fået trykt endnu syv artikler i *Fædrelandet*, nemlig: »Aabenbart Skriftemaal« (12. juni 1842, nr. 904), underskrevet 'S. Kierkegaard'; »Hvo er Forfatteren til *Enten - Eller*« (27. febr. 1843, nr. 1162), underskrevet 'A.F.....'; »Taksigelse til Hr. Professor Heiberg« (5. marts 1843, nr. 1168), underskrevet 'Victor Eremita'; »En lille Forklaring« (16. maj 1843, nr. 1236), underskrevet 'S. Kierkegaard'; »En Erklæring og Lidt til« (9. maj. 1845, nr. 1883), underskrevet 'S. Kierkegaard'; »En flygtig Bemærkning betræffende en Enkelthed i Don Juan« (19.-20. maj 1845, nr. 1890-1891), underskrevet 'A'; og endelig »Krisen og en Krise i en Skuespillerindes Liv« (24.-27. juni 1848, nr. 188-191), underskrevet 'Inter et inter'. Dertil kommer de tidlige artikler i *Kjøbenhavns flyvende Post*, nemlig »Ogsaa et Forsvar for Qvindens høie Anlæg« (17. dec. 1834, nr. 34), underskrevet 'A.', »Kjøbenhavnspostens Morgenbetragtninger i Nr. 43« (18. feb. 1836, nr. 76), underskrevet 'B.', dobbeltartiklen »Om Fædrelandets Polemik« (12. og 15. marts 1836, nr. 82-83), underskrevet 'B.'; samt »Til Hr. Orla Lehmann« (10. april 1836, nr. 87), underskrevet 'S. Kierkegaard'. SKs bladartikler blev først samlet af Rasmus Nielsen i *S. Kierkegaard's Bladartikler, med Bilag samlede efter Forfatterens Død*, Kbh. 1857.

I trykt udgave: Bind 21 side 170 linje 32

◀ **I Luthers Prædiken ... saa skeer det ogsaa** : Der sigtes til Luthers prædiken »Tolvte Søndag efter Trinitatis« over evangeliet Mark 7,31-37, dvs. beretningen om Jesu helbredelse af den døv og stumme, jf. *En christelig Postille* (144,2) bd. 1, s. 482-489. Han finder i evangeliet fire temaer, nemlig 'ordet', 'troen', 'kærlighedens gerninger' og endelig 'den fremmede tro', dvs. troen på andres vegne. Om det sidste hedder det bl.a.: »Her mærke Man vel, at Man aldrig kan vorde salig ved en Andens Tro; derimod kan det vel skee, at Man, ved en fremmed Tro, kan komme til en egen Tro. Desligest kan jeg, ved Andres Gjerninger, ledes til, at øve gode Gjerninger selv. Derfor lyve de, som sige, at vi kunne vorde salige ved Andres Tro og Gjerning, hvad enten vi troe, eller ikke. Nei, ikke saa! Øser du dig ikke selv, af Guds Naade og Barmhjertelighed, en egen Tro, saa vorder du ikke salig, saa hjælper Andres Tro og Gjerning, saa hjælper dig ikke Christus Selv, som dog er en Frelser for hele Verden! Hans Naade, Hans Frelse hjælper dig slet intet, med mindre du troer derpaa og oplyses derved. (...) Derfor skal hverken jeg stole paa dine Gjerninger, heller du paa Mine, men ved min Tro vil jeg bede, Gud ville ogsaa give dig en. Alle ere vi Præster og Konger; vi kunne, som Christus Selv, fremtræde for vore Brødre, og nedbede dem fra Gud en egen Tro. Seer jeg altsaa, at du ingen har, eller kun en svag Tro, saa gaar jeg hen, og beder Gud, han ville ogsaa hjælpe dig til en Tro. Jeg beder ikke, han ville give dig min Tro eller mine Gjerninger, men en egen Tro og egne Gjerninger«, s. 483f. Senere hedder det: »Naar vi bede for vor Næste, og kunne lægge til: 'Jeg troer forvist, at det skeer' - saa skeer det ogsaa. Men naar vi bede, maae vi tilføie: *Skee Din Villie*. Skal jeg nu henstille det til Hans Villie, saa kan jeg hverken foreskrive ham Person, Tid heller Maade, men maa overlade Alt til Ham. Saa gjorde Christus Selv. *Min Fader*, bad Han, *er det muligt, da tag denne Kalk fra mig*. Dog, lægger han til: *skee ikke min, men din Villie!* / Skal jeg derfor bede for en heel Stad eller Menighed, saa maa jeg sige: 'Ak, Fader, jeg beder for alle Disse!' Men dog bør jeg gjøre Hans Navn eller Villie den Ære, at sige: 'Kjære Fader, jeg beder for dem, jeg veed, Du vil saa have det; men din Villie skal altid skee. Thi jeg kunde let bede Noget for en Anden, som Du ikke holdt værdigt dertil; desligest kunde jeg let forkaste Nogen, som Du agtede værdig. Gjør det derfor efter Din guddommelige Villie; Du er vel istand til, at gjøre det bedre, end jeg havde tænkt mig det.' - Der see I, at vi ei altid kunne lægge til: 'Det skeer tilforladeligen!' Men ere vi saa forvissede i vort Hjerte, at vi kunne tilføie disse Ord, da skeer det ogsaa«, s. 485. - **Ephata**: transskription af ordet (επηφάθη, ephphatha, der forekommer i den gr. tekst af Mark 7,34, og som er en gr. gengivelse af et blandingsord fra aramaisk og hebraisk, der betyder: 'luk dig op'.

I trykt udgave: Bind 21 side 170 linje 36

◀ **Luther giftede sig** : Martin Luther (144,2) indtrådte i 1505 i augustinerordenens kloster i Erfurt, men lagde i 1521 munkekutten for i december 1524 definitivt at forlade klosteret. Året efter giftede han sig med nonnen Katharina von Bora, der sammen med otte andre nonner var flygtet fra klostret i Nimbschen til Wittenberg, hvor de med Luthers billigelse tog ophold.

I trykt udgave: Bind 21 side 171 linje 10

◀ **»Xstus bød ... forkyndte de det.**« : formentlig SKs egen oversættelse. I NT-1819 oversættes Mark 7,36 som følger: »Og han bød dem, at de skulde Ingen sige det; men jo mere han bød dem, destomere kundgjorde de det.«

I trykt udgave: Bind 21 side 171 linje 20

◀ **Fadervor** : If. *Dannemarks og Norges Kirke-Ritual*, Kbh. 1762 [1685] (forkortet *Kirke-Ritualet*), som stadig var gældende på SKs tid, skulle præsten formane menigheden til bøn og afslutte med Fadervor (Matt 6,9-13), inden han fra prædikestolen oplæste den forordnede tekst, der skulle prædikes over (s. 19), ligesom han efter prædiken skulle bede en forordnet kirkebøn, der også skulle afsluttes med Fadervor (s. 30).

I trykt udgave: Bind 21 side 171 linje 30

◀ **Christus siger ... aabenbare mig** : jf. Joh 14,21, hvor Jesus siger: »Hvo som haver mine Befalinger, og holder dem, han er den, som mig elsker; men hvo mig elsker, skal elskes af min Fader; og jeg skal elske ham, og aabenbare mig for ham« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 172 linje 3

◀ **det at elske og kjende (יָדָע)** : Det hebr. verbum (jāda') betyder at 'kende' som udtryk for at 'elske', 'ligge med', 'have samleje med'; i den betydning forekommer det i fx 1 Mos 4,1 og 1 Sam 1,19 i udtrykket 'kjende sin Hustrue' (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 21 side 172 linje 12

◀ **eenstydige** : dvs. betyder det samme.

I trykt udgave: Bind 21 side 172 linje 13

◀ **at være ell. ikke at være** : allusion til Hamlets monolog i William Shakespeares *Hamlet, Prinds af Danmark*, 3. akt, 1. scene (eng. o. 1600), jf. *William Shakspeare's Tragiske Værker*, overs. af P. Foersom og P.F. Wulff, bd. 1-9 [bd. 8-9 har titlen *Dramatiske Værker*], Kbh. 1807-25, ktl. 1889-1896; bd. 1, s. 97. Hvert skuespil er pagineret forfra.

I trykt udgave: Bind 21 side 172 linje 15

◀ **denne Strid: om man prædiker høitrvædende ell. eenfoldigt** : *Kirke-Ritualet* (171,30) foreskrev, at »Præsterne skulle blive ved Texten i deres Prædikener, den samme efter GUDs Ord og den sande Kirkes Lærdom forklare saaledes retteligen, at de Eenfoldige vel kand forstaa dennem«, s. 21. Striden om den rette prædikestil kom bl.a. til udtryk i J.P. Mynsters »Kirkelig Polemik« i *Intelligensblade*, udg. af J.L. Heiberg, bd. 1-4, Kbh. 1842-44 (jf. ktl. U 56); bd. 4, 1844, nr. 41-42, s. 97-114; s. 111-113.

I trykt udgave: Bind 21 side 172 linje 19

◀ **kunstigere Ord**: kunstfærdigere.

I trykt udgave: Bind 21 side 172 linje 20

◀ **Luc: 10, 23. Salige de Øine, som see det, I see** : citat fra Luk 10,23, hvor der berettes om Jesu fryderåb: »Og han vendte sig til Disciplene i Særdeleshed, og sagde til dem: salige ere de Øine, som see det, I see« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 172 linje 30

◀ **vist nok** : gansk afgjort.

I trykt udgave: Bind 21 side 172 linje 33

◀ **Han vendte sig til Disciplene i Særdeleshed** : jf. kommentaren ovenfor (172,30).

I trykt udgave: Bind 21 side 173 linje 1

◀ **de Steder af Bjergprædiken ... i Særdeleshed** : I optakten til Jesu bjergprædiken (Matt 5-7) hedder det: »Men der han saae Folket, steg han op paa et Bjerg; og der han havde sat sig, gik hans Discipler til ham. / Og han oplod sin Mund, lærte dem og sagde«, Matt 5,1-2 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 173 linje 2

◀ **(12. 13. 14. 15.)** : dvs. Luk 12-15; sml. Jesu bjergprædiken, Matt 5-7.

I trykt udgave: Bind 21 side 173 linje 9

◀ **I Prædiken over Evangeliet ... opfyldt Loven** : Der sigtes til Luthers prædiken »Trettende Søndag efter Trinitatis« i *En christelig Postille* (144,2) bd. 1, s. 497, hvor det hedder: »Hvad gjør nu den Skriftkloge, da Herren har fejlet ham saaledes af? Han bliver ved, siger Evangelisten, vil gjøre sig selv retfærdig, og siger til Herren: / Hvo er da min Næste? / Han spørger ikke: 'Hvo er min Gud?' Han siger meget mere: 'Gud er jeg Intet skyldig, med Ham staaer jeg paa den bedste Fod. Jeg mener heller ikke, at være noget Menneske Noget skyldig. Dog gad jeg nok vidst, hvo der er min Næste'.« Evangeliet til 13. søndag efter trinitatis er Luk 10,23-37 med Jesu lignelse om den barmhjertelige samaritan; i v. 29, som Luther tager udgangspunkt i, hedder det: »Men han vilde gjøre sig selv retfærdig, og sagde til Jesum: hvo er da min Næste?« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 173 linje 15

◀ **I Grunden vilde en Reformation ... Luthers Afskaffelse af Paven** : Med Martin Luthers (144,2) reformation frakendtes paven autoritet; i stedet betonedes Luther skriftens egen autoritet (det såkaldte 'scripta-sola'-princip), hvilket i de følgende århundreder førte til en omfattende bibelfortolkning. Se fx 1. del, 1. kap. i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846), SKS 7, 30-54, hvor også N.F.S. Grundtvigs 'reformation', der i stedet for Bibelen vil lægge kirken til grund for kristendommen, behandles.

I trykt udgave: Bind 21 side 173 linje 21

◀ **Bibelselskaberne ... at udbrede Bibelen** : I det 18. årh. dannedes foreninger for udbredelsen af bibelen; de var oftest tillige missionselskaber. I 1804 stiftedes *British and Foreign Bible Society*, hvis formål var at udbrede bibelen i den autoriserede eng. oversættelse samt at hjælpe fremmede lande til anskaffelsen af bibelen i modersmålet. I 1813 gæstede en af det britiske bibelselskabs sekretærer, præsten E. Henderson, Danmark, hvilket gav stødet til oprettelsen af Det Danske Bibelselskab i 1814. Det, der allerede fra begyndelsen havde sikret sig en betydelig kapital, arbejdede ihærdigt for bibelens udbredelse og spillede en betydelig rolle i forbindelse med bibelrevisionen i 1819 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 173 linje 32

◀ **Frygt og Bæven** : 162,30.

I trykt udgave: Bind 21 side 174 linje 1

◀ **som jeg nu har lært det at kjende af Erfaring** : Der sigtes formentlig til *Corsarens* og pøblens 'forfølgelse' af SK (166,20).

I trykt udgave: Bind 21 side 174 linje 23

◀ **Ja, god Nat** : 188,24.

I trykt udgave: Bind 21 side 174 linje 30

◀ **prise denne den bedste Verden** : hentyder til den ty. filosof G.W. Leibniz' sætning i *Essais de Théodicée* (1710), 1. del, § 8, om, at Gud ikke ville have skabt nogen verden, hvis den ikke var den bedst tænkelige. Denne påstand blev stærkt parodieret i F.-M.A. de Voltaire's roman *Candide* (1759), hvorfra det ironiske, bevingede ord stammer: 'Alt er godt i den bedste af mulige verdener'.

I trykt udgave: Bind 21 side 175 linje 22

◀ **Verden ligger i det Onde** : 1 Joh 5,19 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 175 linje 24

◀ **Mynsters**: 165,2.

I trykt udgave: Bind 21 side 175 linje 29

◀ **i en Betragtning Øieblik** : formentlig en allusion til J.P. Mynster (165,2), der hyppigt i sine prædikener benyttede 'betragtning' som udtryk for personlig andagt.

I trykt udgave: Bind 21 side 175 linje 33

◀ **en saa høi Embedsstilling** : Mynster var Sjællands biskop (165,2).

I trykt udgave: Bind 21 side 175 linje 38

◀ **derhos** : desuden.

I trykt udgave: Bind 21 side 175 linje 38

◀ **indviet i det Verdslige** : Mynster havde sæde i talrige styrende organer, var kongens personlige rådgiver, medlem af stænderforsamlingen og senere medlem af den grundlovgivende rigsforsamling, der trådte sammen den 23. okt. 1848. Han havde været primus motor i udarbejdelsen af NT-1819, af en ny ritualbog og af et tillæg til *Den evangelisk-kristelige Psalmebog* osv.

I trykt udgave: Bind 21 side 175 linje 39

◀ **vistnok** : helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 21 side 175 linje 39

◀ **Han dadler med Rette ... opgive Noget** : Det angivelige sted hos Mynster har ikke kunnet identificeres.

I trykt udgave: Bind 21 side 176 linje 2

◀ **I Oldtiden opførtes ordligviis hvert Stykke kun een Gang** : Der sigtes til den gr. tragedie, der indtil år 386 f.Kr. kun måtte opføres én gang, nemlig i forbindelse med Dionysierne, med undtagelse af Aischylos' tragedier, der opførtes siden dennes død o. 456 f.Kr. – **ordligviis**: forkortelse for ordentligvis.

I trykt udgave: Bind 21 side 176 linje 8

◀ **nu giver man en Fest-Forestilling paa Abonnement** : Festforestillingen i forbindelse med Det kgl. Teaters 100-års dag 18. dec. 1848 indeholdt et forspil, nemlig H.C. Andersens premiere-stykke *Kunstens Dannevirke* med musik af H. Rung, Holbergs komedie *Barselsstuen* samt en premiere på Bournonvilles ballet *Gamle Minder eller En Laterna magica*, som i skiftende tableauer viste erindringsbilleder af teaterets historie. Forestillingen blev – med det mellemste stykke varierende fra gang til gang – fremdeles opført 20. og 23. dec. 1848, samt 2., 4., 7., 10. og 14. jan. 1849.

I trykt udgave: Bind 21 side 176 linje 9

◀ **Theater-Maleren** : Det kgl. Teater havde i 1848 ansat to teatermalere, Christian Ferdinand Christensen (1805-83) og Troels Lund (1802-67), der begge var anerkendte kunstnere, hvis opgave bestod i at male dekorationer og kulisser.

I trykt udgave: Bind 21 side 176 linje 13

◀ **et saa nøiagtigt Kaart ... de berømteste Instituter** : Det er usikkert, hvilke institutter der sigtes til. I 1842 blev arbejdet med at tilvejebringe sø- og landkort henlagt under generalstabens topografiske afdeling under ledelse af O.N. Olsen. Her videreførtes også det store opmålingsarbejde, som i 1757 var påbegyndt i regi af Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. S. Sterms kendte statistisk-topografiske arbejder fra 1830'erne og J.H. Mansas kartografiske virksomhed, som den indledtes i 1837, blev til som selvstændige initiativer. Et berømt institut i Tyskland var Geografisches Institut i Weimar. – **Kaart**: kort.

I trykt udgave: Bind 21 side 176 linje 18

◀ **De gl. Kirkelærere ... kjendte ikke Verden** : sigter formentlig til de kirkelærere i de første fire fem hundrede år af kirkens historie, som især var optaget af dogmatiske spørgsmål og lagde vægten på fromhedsliv og askese.

I trykt udgave: Bind 21 side 176 linje 20

◀ **hende** : dvs. Regine Olsen (159,5).

I trykt udgave: Bind 21 side 177 linje 3

◀ **hun ønskede ... at glimre i Verden** : som »Theaterprinsesse«, dvs. feteret skuespillerinde, jf. JJ:115 i SKS 18, 178. Se også Notesbog 15, SKS 19, 438.

I trykt udgave: Bind 21 side 177 linje 3

◀ **Numerus** : lat. tal, antal, den store mængde el. hob; massen.

I trykt udgave: Bind 21 side 177 linje 22

◀ **Socrates** : 148,12.

I trykt udgave: Bind 21 side 177 linje 24

◀ **grædt og flæbet for Domstolen, smigret Folket** : Da Sokrates i Platons *Sokrates' Forsvarstale* bliver dømt til døden, henvender han sig til dommerne: »I tror maaske, at naar jeg nu er blevet dømt skyldig, er Grunden den, at jeg ikke har kunnet anvende de Argumenter, hvorved jeg kunde have omstemt jer, hvis jeg havde ment, at jeg burde bruge alle Kneb for at blive frikendt. Det er rigtigt: det har jeg ikke kunnet, men ikke af manglende Evne, men fordi jeg ikke er tilstrækkelig samvittighedsløs og skamløs dertil, og fordi jeg ikke har næret noget Ønske om at tale til jer saadan, som I helst vil have det, med Jammer og Graad og med Ord og Optræden, som jeg finder uværdig, den Slags som I er vant til at høre af andre«, *Platons Skrifter*, udg. af Carsten Høeg og Hans Ræder, bd. 1-10, Kbh. 1992 [1932-41]; bd. 1, s. 290 (38d).

I trykt udgave: Bind 21 side 177 linje 26

◀ **aldlmdl.** : fejl for almdl., dvs. almindelige.

I trykt udgave: Bind 21 side 177 linje 26

◀ **at han blev ... til Pøbel-Forfølgelse** : 166,20.

I trykt udgave: Bind 21 side 178 linje 3

◀ **en Kjøbstad** : dvs. en provinsby, i modsætning til en hoved- og residensstad. Her hentydes nedsættende til København.

I trykt udgave: Bind 21 side 178 linje 14

◀ **hele Klatten** : fast udtryk, det hele, alt.

I trykt udgave: Bind 21 side 178 linje 15

◀ **Pøbel-Opstanden mod mig** : 166,20.

I trykt udgave: Bind 21 side 178 linje 17

◀ **Bestik** : beregning, overslag.

I trykt udgave: Bind 21 side 178 linje 21

◀ **vistnok** : helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 21 side 178 linje 23

◀ **bedste Couleur** : Udtrykket sigter til kortspil, hvor den bedste farve er den, som i det givne spil er trumf.

I trykt udgave: Bind 21 side 178 linje 26

◀ **marqveret** : markeret, drastisk.

I trykt udgave: Bind 21 side 178 linje 29

◀ **expatriere** : af. lat., forvise fra fædrelandet; udvandre (altså rejse til udlandet).

I trykt udgave: Bind 21 side 178 linje 30

◀ **til Overflod** : overflødig, tilovers.

I trykt udgave: Bind 21 side 178 linje 35

◀ **Knaldeffect** : tilstræbt virkning ved kraftige midler.

I trykt udgave: Bind 21 side 178 linje 36

◀ **Halvetimer** : noget ubetydeligt, intetsigende.

I trykt udgave: Bind 21 side 178 linje 36

◀ med **Ecclat**: egl. 'eclat'; på en virkningsfuld måde, med glans.

I trykt udgave: Bind 21 side 178 linje 38

◀ **den Aarstid hvor der er Allarm i Literaturen** : jf. SKs *Forord* (1844), SKS 4, 477: »Naar man vil udgive en Bog, bør man først betænke, paa hvilken Aarstid den skal udkomme. Aarstiden er af uhyre Vigtighed. I denne Henseende ere alle de viseste og bedste Mænd enige om, at Nytaar er Øieblikket; thi det gjelder om Bøgers Udkommen ved Nytaarstid, hvad Holophernes siger om Slaget paa Patrontasken: uden dette giver jeg ikke en Pibe Tobak for det Hele.« – **Allarm**: stort postyr, spektakel.

I trykt udgave: Bind 21 side 179 linje 4

◀ **løpse sig** : vigte sig, prale.

I trykt udgave: Bind 21 side 179 linje 6

◀ **En lille Theater-Artikel om Frue Heiberg** : Der sigtes til artiklen »Krisen og en Krise i en Skuespillerindes Liv«, der under pseudonymet 'Inter et Inter' udkom som føjleton i *Fædrelandet*, nr. 188-191, 24.-27. juli 1848. – **Frue Heiberg**: Johanne Luise Heiberg (1812-90), århundredets mest fremtrædende da. skuespillerinde, ansat på Det kgl. Teater 1829-64, gift med J.L. Heiberg (188,1) og midtpunkt i tidens

toneangivende familiekreds. Som ung spillede hun rollen som Julie i Shakespeares tragedie *Romeo og Julie*, der første gang opførtes i 1828-29. Da stykket i 1845 blev genoptaget, var det med den 16-årige Emma Meyer i den kvindelige hovedrolle, men 23. jan. 1847 overtog den 34 årige fru Heiberg atter sin gamle rolle, hvilket er anledningen til SKs artikel.

I trykt udgave: Bind 21 side 179 linje 7

◀ **Troldkjærling** : små figurer, æltet sammen af krudt, som drenge morede sig med at tænde og langsomt lade blusse.

I trykt udgave: Bind 21 side 179 linje 8

◀ **Saisonens Begyndelse** : Teatersæsonen løb fra begyndelsen af sept. til udgangen af maj.

I trykt udgave: Bind 21 side 179 linje 11

◀ **trods Nogen** : så godt som nogen anden.

I trykt udgave: Bind 21 side 179 linje 13

◀ **Da Johannes den Døbers Fader ... til Straf stum** : jf. Luk 1,18-20, hvor englen Gabriel meddeler den gamle Zakarias, at han vil få en søn: »Zakarias sagde til englen: 'Hvordan kan jeg vide, at det er sandt? Jeg er jo en gammel mand, og min hustru er højt oppe i årene.' Da svarede englen ham: 'Jeg er Gabriel, som står for Guds ansigt, og jeg er sendt for at tale til dig og bringe dig dette glædelige budskab. Men nu skal du blive stum og ikke kunne tale før den dag, da dette sker, fordi du ikke troede mine ord, som vil gå i opfyldelse, når tiden er inde.'«

I trykt udgave: Bind 21 side 179 linje 27

◀ **Forøvrigt blev jeg ... hændt noget Overordl.** : (Hans) Frederik Helveg (1816-1901), da. præst, 1842-44 kapellan i Øster-Starup og Nebel, 1846 forstander på Rødding Folkehøjskole, 26. juli 1848-1849 feltpræst. Han prædikede til højmesse i Helliggeistes Kirke (se kort 2, B2/C2) den 24. dec. 1848, dvs. 4. søndag i advent, hvor evangeliet var Joh 1,19-28 (Johannes Døbers vidnesbyrd). Jf. prædikantlisten i *Kjøbenhavns kongelig alene privilegerede Adressecomptoirs Efterretninger* (i daglig tale kaldet *Adresseavisen*) den 23. dec. 1848. Prædikenen blev i bearbejdet form udgivet i *Døberens Johannes. To Prædikener*, Kbh. 1849, s. 22-42, hvori Zakarias' stumhed omtales s. 29; dog ikke det af SK anførte.

I trykt udgave: Bind 21 side 179 linje 31

◀ **saaledes Aar efter Aar ... Stakkels tynde Been** : 166,20. – **Brygerknegt**: underordnet tjenestekar (ofte en dreng) ved et bryggeri.

I trykt udgave: Bind 21 side 180 linje 2

◀ **længst kjed af den** : forlængst træt af den.

I trykt udgave: Bind 21 side 180 linje 11

◀ **Kjøbstaden Kiøbh.** : 178,14.

I trykt udgave: Bind 21 side 180 linje 12

◀ **Jeg kan det (...) ikke anderledes** : Vendingen spiller formentlig på Luthers (144,2) svar, da han på Rigsdagen i Worms 1521 blev bedt om med klare ord at erklære, om han ville tilbagekalde sin af kirken fordømte lære: »weil (...) mein Gewissen in Gottes Wort gefangen ist, so kann und will ich nichts widerrufen, weil weder sicher, noch gerathen ist, etwas wider das Gewissen zu thun. Hier stehe ich; ich kann nicht anders, Gott helfe mir! Amen!« C.F.G. Stang *Martin Luther. Sein Leben und Wirken*, Stuttgart 1838, ktl. 790, s. 123.

I trykt udgave: Bind 21 side 180 linje 25

◀ **jeg kan det ikke anderledes** : jf. kommentaren ovenfor.

I trykt udgave: Bind 21 side 180 linje 34

◀ **Joh. Climacus har Ret ... barnlige Xstd.** : 150,29.

I trykt udgave: Bind 21 side 181 linje 11

◀ **Julefesten (...) som den nu holdes** : Efter 1820 blev den juleskik almindelig i Danmark at have en

pyntet grantræ i stuen, hvorpå der blev hængt gaver; det hørte med til julefesten at synge og danse omkring træet. Jf. Peter Fabers »Højt fra Træets grønne Top«, der udkom 9. dec. 1848 under titlen *Juletræet. Sang for Børn*.

I trykt udgave: Bind 21 side 181 linje 12

◀ **Julefesten først opkom ... en hedensk Fest** : I journaloptegnelsen NB:50, SKS 20,49, henviser SK i denne forbindelse til afsnittet »Das Weihnachtsfest« i F.G. Lisco *Das christliche Kirchenjahr. Ein homiletisches Hülfsbuch beim Gebrauche der epistolischen und evangelischen Pericopen* bd. 1-2, 3. udg., Berlin 1843 [1834], ktl. 629-630, hvor det i § 17 hedder: »Bis zum Jahre 325 finden sich über das Vorhandensein dieses Festes nur sehr dunkle und unsichere Spuren, aber nach der Mitte des vierten Jahrhunderts, unter dem römischen Bischof Liberius, erscheint es, und zwar zuerst in der römischen Kirche, also im Abendlande, als ein ganz allgemein bekanntes, anerkanntes und hochgefeiertes Fest«, bd. 1, s. 9. I § 20 diskuterer Lisco mulige kilder til den kristne julefest og finder det mest sandsynligt, at den rom. fest 'Saturnalierne', som var en fest for Saturn, agerdyrkningens gud (hvor man fejrede freden og den lykkelige tid ved i en periode at ophæve skellet mellem stænderne, herre og tjener), er oprindelsen til julefesten. Saturnalierne blev afsluttet med en »Kinderfest«, hvor børnene modtog billeder som gaver: »Weihnachten sahe man als das rechte Kinderfest an, denn durch Jesum Christum, den Sohn Gottes, sollen wir Alle in das beseligende Verhältniß der Kinderschaft zu Gott eintreten, und Gottes liebe Kinder werden«, bd. 1, s. 12.

I trykt udgave: Bind 21 side 181 linje 17

◀ **Barnedaaben** : I perioden 1840-45 førtes i Danmark en omfattende diskussion om barnedaaben, bl.a. foranlediget af baptisterne, der nægtede at døbe deres børn. SK har flere gange berørt debatten i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, jf. fx SKS 7,49 (samt kommentaren hertil).

I trykt udgave: Bind 21 side 181 linje 20

◀ **Confirmationen ... det 25de Aar** : If. forordning af 25. maj 1759 måtte ingen børn antages til konfirmation, før de var fyldt »14 eller 15 Aar« (§ 1), mens de til gengæld skulle være konfirmeret, før de var fyldt 19 år (§ 2).

I trykt udgave: Bind 21 side 181 linje 20

◀ **Bemærkning af de Gamle: at det at bede er at aande** : udbredt kristen forestilling, fx i billedet af bønnen som 'sjælens åndedrag', hvilket kan føres tilbage Augustin.

I trykt udgave: Bind 21 side 181 linje 25

◀ **Syvmile Støvler** : Sådanne magiske støvler, hvormed man kan gå 7 mil pr. skridt, optræder i talrige folkeeventyr. Se *Enten – Eller*, SKS 2, 37f.

I trykt udgave: Bind 21 side 182 linje 9

◀ **Almählige** : efter ty., 'almählich', lidt efter lidt.

I trykt udgave: Bind 21 side 182 linje 13

◀ **en Jernbane til Hirschholm** : Nordens første jernbanestrækning, der løb mellem København og Roskilde, var åbnet i sommeren 1847; den blev først udbygget i 1850'erne. Allerede i midten af 1840'erne var der planer om at føre en jernbane gennem Nordsjælland, men det skete først i 1860'erne. – Hirschholm: egl. Hirschholm, i dag Hørsholm, beliggende o. 26 km N for København.

I trykt udgave: Bind 21 side 182 linje 16

◀ **Rentekameret** : Rentekammeret, der havde til opgave at administrere statens indtægter og udgifter, blev ophævet 24. nov. 1848. Det lå Bag Børsen 80, i dag Slotsholmsgade 6, dvs. på Slotsholmen (se kort 2, B3).NB8:92 (Pap. IX A 467)

I trykt udgave: Bind 21 side 182 linje 17

◀ **gjøre Andre til Gjest paa** : delagtiggøre andre i.

I trykt udgave: Bind 21 side 182 linje 31

◀ **Goethes Ord: ... faaet Djævle** : Der sigtes til scenen »Hexenküche« i første del af Goethes *Faust*, hvor Mefistofeles siger: »Den Bösen sind sie los, die Bösen sind geblieben«, jf. *Goethe's Werke. Vollständige Ausgabe letzter Hand* bd. 1-55, Stuttgart og Tübingen 1828-33, ktl. 1641-1668; bd. 12, 1828, s. 128. – **Goethe**: Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), ty. forfatter.

I trykt udgave: Bind 21 side 183 linje 13

◀ **Judas** : 169,29.

I trykt udgave: Bind 21 side 183 linje 30

◀ **Abraham a St. Clara er ... ikke at forklare ham** : Der sigtes til Abraham a Sancta Clara, pseudonym for Ulrich Megerle (1644-1709), østr. gejstlig og forfatter, og hans fortløbende værk »Judas, das Erzscheml für ehrliche Leut', oder eigentlicher Entwurf und Lebensbeschreibung des Iscariotischen Böswicht« i *Abraham à St. Clara's Sämmtliche Werke* bd. 1-22, Passau 1835-54, ktl. 294-311; bd. 1-7, 1835. - **optænkeligt:** tænkeligt.

I trykt udgave: Bind 21 side 183 linje 30

◀ **Daub bliver altfor dybsindig metaphysisk** : Der sigtes til Carl Daub (1765-1836), ty. filosof og teolog, fra 1795 prof. i teologi i Heidelberg, og hans værk *Judas Ischariot(h) oder das Böse im Verhältniß zum Guten* bd. 1-3, Heidelberg 1816-18.

I trykt udgave: Bind 21 side 183 linje 33

◀ **Krähwinckel** : tysk landsbynavn, der som fingeret lokalitet benyttes i Jean Pauls satire *Das heimliche Klagelied der jetzigen Männer* (1801), men specielt gennem August Koetzebues lystspil *Die deutschen Kleinstädter* (1803) bliver fast udtryk for købstadsagtig indskrænkethed, småtskåren provinsialisme o.l.

I trykt udgave: Bind 21 side 184 linje 17

◀ **et Barn er det Frelsende** : hvilket ofte betones i salmerne, fx i den anførte (184m,3).

I trykt udgave: Bind 21 side 184 linje 23

◀ **Jesus blev født af en Jomfrue** : jf. Matt 1,18.22-23 og Luk 1,27.34 samt andet led af den apostolske trosbekendelse, hvor det om Jesus Kristus bekendes, at han »er undfanget ved Helligånden, født af Jomfru Maria«.

I trykt udgave: Bind 21 side 184 linje 31

◀ **Børnestuen** : børneværelset.

I trykt udgave: Bind 21 side 184 linje 33

◀ **Mskener** : dvs. mennesker.

I trykt udgave: Bind 21 side 184 linje 34

◀ **dandse om Juletræet** : 181,12.

I trykt udgave: Bind 21 side 184 linje 37

◀ **spille Gnav** : særlig da. form for spil, også kaldet Vekselspil eller Kis-Kis. Fra en pose trækker de spillende efter tur brikker med forskellige figurer (gøg, dragon, kat, hest, hus, potte, ugle og nar) og tal (12 til 0), som efter bestemte regler kan udspille hinanden. Jf. *Politiske Spille-Regler for de tilladelige og meest brugelige Spil i Vertshuusene*, Kbh. 1774, s. 25-28.

I trykt udgave: Bind 21 side 184 linje 37

◀ **evangl. PsB. 573 2^d Vers: ... Moders Skjød.** : I salme nr. 573 i *Tillæg til den evangelisk-christelige Psalmebog* (166,1) lyder anden strofe (»Vers«): »Ei Synd, ei Død i Verden meer / Mig knuge skal og tvinge; / Jeg Naadens Dør oplukket seer, / Min Siel har Englevinge. / En Konge blev i Dag mig fød; / Det lille Barn paa Moders Skiød / Al Verdens Nød betvinger; / Hans Rige Himmel er og Jord; / Den Konge evig Tro jeg svor, / Og han min Siel gav Vinger«, s. 15f.

I trykt udgave: Bind 21 side 184m linje 3

◀ **min Forlovelse** : 159,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 185 linje 6

◀ **min Fader** : 160,1.

I trykt udgave: Bind 21 side 185 linje 6

◀ **En ung Pige siger et Ord til mig** : Det er usikkert, hvad der sigtes til. Regine Olsen skulle have sagt, at hvis SK forlod hende, ville hun dø (159,11). I en anden optegnelse i NB12 (1849) hedder det: »Jeg sender hende hendes Ring i et Brev, som ordret findes aftrykt i det psykologiske Experiment. (...) Istedetfor at lade Sagen nu være afgjort, gaaer hun op paa mit Værelse i min Fraværelse og skriver mig en aldeles fortvivlet Billet, hvor hun besværges mig for Jesu Christi Skyld og ved Mindet om min afdøde Fader ikke at forlade hende« (Pap. X 1 A 667).

I trykt udgave: Bind 21 side 185 linje 7

◀ **gifter sig igjen** : 159,13.

I trykt udgave: Bind 21 side 185 linje 10

◀ **Hans Rige ikke var af denne Verden** : jf. Jesu ord, Joh 18,36: »mit Rige er ikke af denne Verden« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 185 linje 20

◀ **en jordisk Messias** : Jøderne tolkede de gammeltestamentlige profetier om den kommende Messias (hebr., den salvede) som en jordisk konge, der skulle befri dem fra den rom. besættelsesmagt, jf. fx Joh 6,15 og 18,33ff.

I trykt udgave: Bind 21 side 185 linje 23

◀ **Reduplicationen** : 163,28.

I trykt udgave: Bind 21 side 185 linje 26

◀ **Judas** : 169,29.

I trykt udgave: Bind 21 side 185 linje 33

◀ **forcere** : tvinge.

I trykt udgave: Bind 21 side 185 linje 33

◀ **hans Ord: jeg forraadte uskyldig Blod** : jf. Matt 27,4, hvor Judas siger: »Jeg haver syndet, at jeg forraadte uskyldigt Blod« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 186 linje 4

◀ **Xstus siger: jeg har selv valgt dem** : 159,27.

I trykt udgave: Bind 21 side 186 linje 9

◀ **Justitsraad** : 157,34.

I trykt udgave: Bind 21 side 186 linje 14

◀ **Ridder** : af Dannebrog.

I trykt udgave: Bind 21 side 186 linje 14

◀ **conform med** : ensartet med.

I trykt udgave: Bind 21 side 186 linje 17

◀ **R af D** : ridder af Dannebrog.

I trykt udgave: Bind 21 side 186 linje 19

◀ **Borgemester Marcussen (...) Lysestøber Nielsen (...) Grosserer Jespersens**: fiktive navne.

I trykt udgave: Bind 21 side 186 linje 20

◀ **Geschichte** : ty. historie.

I trykt udgave: Bind 21 side 186 linje 22

◀ **Pharisæeren og Tolderen** : jf. Jesu lignelse om farisæeren og toldereren, der gik op til templet for at bede, Luk 18,9-14. Farisæeren stillede sig op og fremførte sine fortræffeligheder i en bøn, som han indledte med

ordene: »Gud, jeg takker dig, fordi jeg ikke er som andre mennesker«, v. 11. Tolderen derimod stod afsides med sænket blik, slog sig for brystet og sagde: »Gud, vær mig synde nådig!« v. 13.

I trykt udgave: Bind 21 side 186 linje 28

◀ **pusillanim** : egl. forsagt, ængstelig, her: pedantisk, småtskåren.

I trykt udgave: Bind 21 side 186 linje 32

◀ **Frygt og Bæven** : 162,30.

I trykt udgave: Bind 21 side 186 linje 32

◀ **I disse Tider have Præsterne travlt med at tale om Lighed** : Der hentydes formentlig til, at præsterne var stærkt præget af tidens politiske omvæltninger. Den fr. revolutions parole om 'frihed, lighed og broderskab' fra 1789 var atter blevet ført i felten under 'februarrevolutionen' i Paris i 1848, nu både af borgere og arbejdere, hvilket hurtigt medførte, at kravet om lighed også blev fremført i andre europæiske lande, herunder Danmark. Se fx H.L. Martensens (189,4) prædiken »Kjærlighed er Fuldkommenheds Baand (Den 22. Octbr. 1848. Dagen før Rigsforsamlingens Aabning« i *Prædikener. Anden Samling*, Kbh. 1849, ktl. 227, s. 273-288, hvor det bl.a. hedder: »Vi høre Lighedens Navn at gjentages af tusinde og atter tusinde Munde, og skjøndt det saa ofte kun lyder som en Forhaanelse af Det, som i Sandhed er Fremragende over Mængden, er Stort og Ærværdigt, dog skulle vi ikke miskjende den dybe Sandhed, der skjuler sig i dette Ord. Thi naar vi lytte til den dunkle Sandhedsrøst, der taler til os igjennem disse Tidens ofte saa forvirrede Raab om Lighed, er det da ikke, som om det Spørgsmaal med ny Kraft gik os igjennem Sjælen: hvo er din Næste?«, s. 279f. (ræsonnementet fortsætter over de følgende sider).

I trykt udgave: Bind 21 side 187 linje 2

◀ **regner paa** : regner med.

I trykt udgave: Bind 21 side 187 linje 6

◀ **Skriften siger ... han har talet** : jf. Matt 12,36, hvor Jesus siger: »Men jeg siger Eder, at Menneskene skulle gjøre Regnskab paa Dommens Dag for hvert utilbørligt Ord, som de have talet« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 187 linje 9

◀ **Som Aristides blev forviist fordi han var den Retfærdige** : I afsnittet om den gr. statsmand Aristides (o. 525- o. 467 f.Kr.) i *Plutark's Levnetsbeskrivelser, oversatte af det græske og forsynede med Anmærkninger ved Stephan Tetens* bd. 1-4, Kbh. 1800-11, ktl. 1197-1200; bd. 3, s. 339f. fortælles, hvordan Aristides var beundret for sine fuldkommenheder og derfor fik tilnavnet: den retfærdige: »Imidlertid gjorde just det samme Tilnavn, der før havde gjort Aristides saa elsket, ham siden efter misundt, især da Themistokles udsprede blant Folket, at Aristides, ved selv at paadømme og afgjøre alle Stridigheder, tilintetgjorde de offentlige Domstole, og hemmelig søgte at tilvende sig selv Eneherredømmet, uden just at ville betjene sig af de hermed forbundne Hæderstegn. Folket, allerede stolt nok af sin vundne Seier, holdt sig selv værdig til den højeste Magt, og var opbragt mod Alle og Enhver, hvis Navn og Anseelse ophøjede dem over Mængden. Fra alle Sider strømmede de derfor til Byen og landsforviste Aristides, under Paaskud af at de frygtede for, at han skulde tiltage sig Eneherredømmet, men i Grunden ikkun fordi de vare misundelige over hans almindelige Anseelse.« Aristides landsforvistes 482 f.Kr.

I trykt udgave: Bind 21 side 187 linje 18

◀ **mishandlet af Pøbelen** : 166,20.

I trykt udgave: Bind 21 side 187 linje 20

◀ **jeg begyndte som Forf. med Enten - Eller** : *Enten - Eller*, jf. SKS 2-3, udkom 20. feb. 1843 under pseudonymet 'Victor Eremita'; SK havde inden da udgivet to bøger under eget navn, nemlig anmeldelsen *Af en endnu Levendes Papirer* (1838) og magisterafhandlingen *Om Begrebet Ironi* (1841), jf. SKS 1.

I trykt udgave: Bind 21 side 187 linje 28

◀ **Heiberg hørte op** : Johan Ludvig Heiberg (1791-1860), forfatter, oversætter, redaktør og kritiker, fra 1828-39 ansat som teaterdigter og oversætter ved Det kgl. Teater, herefter dets censor, indtil han i 1849 blev dets direktør; 1829 titulær prof., fra 1830-36 docent i logik, æstetik og da. litteratur ved Den kgl. militære Høiskole. Heiberg var tidens førende æstetiske smagsdommer, men ud over det kritiske forfatterskab, havde han også en filosofisk og skønlitterær produktion; den sidste kulminerende med hovedværket *Nye Digte* (1841, ktl.1562). I 1833-41 udkom hans *Skuespil* i syv bind (ctl. 1553-1559), i 1843 *Prosaiske Skrifter* i tre bind (ctl. 1560), i 1848-49 *Poetiske Skrifter* i otte bind. Efter 1841 publicerede han kun

enkelte bidrag til sine tidsskrifter *Intelligensblade* (1842-44, jf. ktl. U56) og *Urania* (1844-46, jf. ktl. U57-58), et par mindre dramatiske stykker, *Ulla skal paa Bal* (1845, ktl. U59) og *Valgerda* (1847, ktl. U60) samt *Prolog til det Kongelige Theaters første Forestilling efter Hs. Majestæt Kong Christian den Ottendes Död, den 3die Marts 1848* (Kbh. 1848) og *Cantate ved Universitetets Sörgefest i Anledning af Kong Christian den Ottendes Död* (Kbh. 1848).

I trykt udgave: Bind 21 side 188 linje 1

◀ **Hverdagshistorien hørte op** : Der sigtes til de meget yndede romaner og noveller, som udkom anonymt i årene 1827-45, efter 1828 under mærket »Forfatteren af en Hverdags-Historie«, alle udg. af J.L. Heiberg. Forfatteren var Heibergs mor Thomasine Gyllembourg (1773-1856), der omtalte forfatteren til sine værker som en mand og først offentligt afslørede sin skribentvirksomhed i et posthumt udgivet brev. SK har rosende omtalt 'Hverdagshistorierne' i *Af en endnu levendes Papirer* (1838, SKS 1, 20-23) og i forbindelse med den sidste, *To Tidsaldre* (1845, ktl. 1563), skrev han en omfattende anmeldelse, nemlig *En literair Anmeldelse* (1846).

I trykt udgave: Bind 21 side 188 linje 1

◀ **Blicher skrev ikke videre** : Steen Steensen Blicher (1782-1848), da. forf., især kendt for sine digte og noveller. Hans forfatterskab nåede et højdepunkt i 1830'erne, bl.a. med digtsuiten *Trækfuglene* (1838, ktl. 1525), og *Samlede Noveller*, hvis fem bind og supplementsbind udkom 1833-40 (jf. ktl. 1521-1523). Han fortsatte dog sin produktion op gennem 1840'erne, hvilket bl.a. afspejles i syvbindsudgaven af *Gamle og nye Noveller* (1846-47) og P.L. Møllers udgave af *Digte* i to bind, som i 1847 cementerede Blichers navn.

I trykt udgave: Bind 21 side 188 linje 2

◀ **Oehenschläger kun Ubetydeligheder** : Adam Oehenschläger (1779-1850), da. forf., fra 1810 prof. i æstetik ved Københavns Universitet. Efter debutværket *Digte 1803* fulgte en omfattende, især digterisk og dramatisk, produktion, der hurtigt gjorde ham til landets mest ansete digter. I en virkningsfuld artikelrække, der blev trykt i *Kjøbenhavnns flyvende Post*, 25. jan.-25. feb. 1828, havde allerede J.L. Heiberg demonstreret begrænsningerne i Oehenschlägers talent, bl.a. at han ikke egnede sig som dramatiker. I 1841-44 udgav Oehenschläger *Tragødier* i ni bind (ctl. 1601-1605); efter tragedien *Dina* (1842), der vakte stor opsigt, fulgte en halv snes stykker, der alle blev uden succes, bl.a. *Amleth* (1847) og *Kiartan og Gudrun* (1848).

I trykt udgave: Bind 21 side 188 linje 2

◀ **Renomeer** : ansete, fortjenstfulde forfattere; notabiliteter.

I trykt udgave: Bind 21 side 188 linje 4

◀ **i Løbet af 5 Aar** : dvs. siden 1843, hvor *Enten – Eller* udkom.

I trykt udgave: Bind 21 side 188 linje 5

◀ **Biskop Mynster 2d Juledag ... vil blive Dig tro**◀ : Der citeres fra J.P. Mynsters (165,2) prædiken over 1 Kor 1,21-31, »Den Trang i Menneskets Hierte, som Christus alene tilfredsstiller. Paa anden Juledag«, trykt i sammes *Prædikener holdte i Aaret 1848*, Kbh. 1849, ktl. 232, s. 150-163. Prædikenen afsluttes med ordene: »Maaskee forestaaer Frafaldets svære Tiid, men om de end alle forlade dig, jeg, Herre! vil blive hos dig, og jeg veed, du vil blive hos mig. Men alle Disse, som saa villigen høre dit Ord, de ville jo dog ikke forsage dig i Fristelsens Stund; ja jeg har det Haab, at dette hele Folk ikke vil slippe det Evangelium, hvilket det hidtil bevarede som sin Roes iblandt Folkene, men at det fra Slægt til Slægt vil høres som en Glæde for alt Folket i Landet: Eder er en Frelser fød! Amen«, s. 163. Prædikenen blev holdt til højmesse i Slotskirken (se kort 2, B2) den 2. juledag 1848.

I trykt udgave: Bind 21 side 188 linje 15

◀ **god Nat Ole, Pengene ligger i Vinduet** : Talemåden, der ofte forekommer med tilføjelsen: 'smørret står i skorstenen', udtrykker, at man må opgive noget, at det er forbi, findes optegnet af J.F. Fenger »Danske Ordsprog og Mundheld« i *For Litteratur og Kritik*, bd. 6, Odense 1848, s. 274-308; s. 296. Jf. også E. Mau *Dansk Ordsprogs-Skat* bd. 1-2, Kbh. 1879; bd. 2, s. 66.

I trykt udgave: Bind 21 side 188 linje 24

◀ **mærkværdige** : efter ty. merkwürdig; mærkelige, bemærkelsesværdige.

I trykt udgave: Bind 21 side 188 linje 26

◀ **Pfui!** : fy, føj. Opr. lydmalende ord, der skulle gengive lyden af kraftig spyttens som tegn på foragt.

I trykt udgave: Bind 21 side 188 linje 26

◀ **Daarligt** : tåbeligt, uforstandigt.

I trykt udgave: Bind 21 side 188 linje 32

◀ **vistnok** : ganske vist.

I trykt udgave: Bind 21 side 188 linje 32

◀ **det var dog ... see for Penge** : Der sigtes til J.L. Heibergs (188,1) anmeldelse af *Enten - Eller* i »Litterær Vintersæd« i *Intelligensblade*, udg. af J.L. Heiberg, bd. 1-4, Kbh. 1842-44; bd. 2, nr. 24 (1. marts) 1843, ktl. U 56, s. 285-292; s. 288-292, hvor der indledes: »Fremdeles er i disse Dage, ligesom et Lyn ved klar Himmel, et Monstrum af en Bog slaaet pludseligt ned i vor Læseverden; jeg mener den af to store og tykke Bind eller af 54 store og tættrykte Ark bestaaende 'Enten - Eller' af 'Victor Eremita'. Det er derfor nærmest med Hensyn paa Volumet, at Bogen maa kaldes et Monstrum, thi den imponerer allerede ved sin Masse, inden man endnu veed, hvad Aand der boer i den, og jeg tvivler ikke paa, at dersom Forfatteren vilde lade den see for Penge, vilde han faae ligesaa Meget ind som ved at lade den læses for Penge«, s. 288. Sidst i omtalen antyder Heiberg, at han vil læse bogen nøjere igennem for at danne sig en bestemt anskuelse af dens betydning og forelægge denne for læserne, s. 292. Dette gjorde han imidlertid ikke, og af SKs senere forfatterskab anmeldte han kun *Gjentagelsen*, nemlig i »Det astronomiske Aar« i *Urania. Aarvog for 1844*, udg. af J.L. Heiberg, Kbh. [1843], ktl. U 57, s. 97-102.

I trykt udgave: Bind 21 side 188 linje 36

◀ **Martensen** : Hans Lassen Martensen (1808-84), da. teolog og præst; fra 1840 ekstraordinær prof. i teologi ved Københavns Universitet og fra 1845 tillige hofprædikant. Han havde ikke omtalt SK eller dennes værker.

I trykt udgave: Bind 21 side 189 linje 4

◀ **Kjøbstaden** : 178,14.

I trykt udgave: Bind 21 side 189 linje 12

◀ **Prædiken af Luther ... af Synd - og Dyd** : Der sigtes til Luthers prædiken over Matt 9,1-8 i »Nittende Søndag efter Trinitatis«, jf. *En christelig Postille* (144,2) bd. 1, s. 549-559. Heri skelnes mellem to adskilte regimenter, to slags retfærdighed og fromhed, nemlig den menneskelige (verdslige) og den guddommelige. Den specifikt kristelige retfærdighed kaldes »Guds Naade eller Syndernes Forladelse«, og den kan man kun træde i forhold til et direkte gudsforhold.

I trykt udgave: Bind 21 side 189 linje 19

◀ **Hegel (...)** **Forf. af de 17 Bind** : Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), ty. filosof, fra 1818 til sin død prof. i Berlin. Fra begyndelsen af 1830'erne udgav man hans skrifter i *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke. Vollständige Ausgabe* bd. 1-18, Berlin 1832-45; bd. 18, der indeholder *Philosophische Propädeutik*, blev udgivet af Karl Rosenkranz i 1840.

I trykt udgave: Bind 21 side 189 linje 34

◀ **derhos** : desuden, samtidig.

I trykt udgave: Bind 21 side 190 linje 10

◀ **Bagbæster** : (skældsord) bæster, asner.

I trykt udgave: Bind 21 side 190 linje 27

◀ **Peder** : dvs. P.C. Kierkegaard (160,5).

I trykt udgave: Bind 21 side 190 linje 32

◀ **Til hvem skulde jeg henvende mig?** : hentydning til Joh 6,68, hvor Jesu spørger disciplene, om de vil forlade ham, og Peter svarer: »Herre, til hvem skulle vi gaae hen?« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 191 linje 1

◀ **mit første Værk** : dvs. *Enten - Eller* (187,28).

I trykt udgave: Bind 21 side 191 linje 7

◀ **er aldeles til Overflod** : er aldeles overflødig.

I trykt udgave: Bind 21 side 191 linje 13

◀ **piinagtig** : pinefuld(t).

I trykt udgave: Bind 21 side 191 linje 15

◀ **om mine Been, og om at det er dem, man skriver om** : 166,20.

I trykt udgave: Bind 21 side 191 linje 18

◀ **tage sig** : finde sig tilrette.

I trykt udgave: Bind 21 side 191 linje 24

◀ **bedrøve min Aand** : allusion til Ef 4,30: »bedrøver ikke Guds hellige Aand, med hvilken I ere beseglede til Forløsningens Dag« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 191 linje 29

◀ **Reduplication** : 163,28.

I trykt udgave: Bind 21 side 192 linje 21

◀ **Tilhold** : holdepunkt, rettesnor.

I trykt udgave: Bind 21 side 192 linje 25

◀ **er Gud Kjerlighed** : hentyder til 1 Joh 4,8: »Den, der ikke elsker, kender ikke Gud, for Gud er kærlighed.«

I trykt udgave: Bind 21 side 192 linje 28

◀ **al den Sludder om Mediationen** : hentydning til den spekulative filosofi, hvor 'mediation' – de da. hegelianeres gengivelse af Hegels begreb »Vermittlung« – betegner en formidling (el. forsoning) af modsatte begreber i en højere enhed, således at begreberne består som ophævede momenter.

I trykt udgave: Bind 21 side 193 linje 1

◀ **tjent mig til Gode** : dvs. tjent til min fordel (gavn).

I trykt udgave: Bind 21 side 193 linje 13

◀ **da jeg gik ud som Forf** : dvs. i forbindelse med *Enten – Eller* (187,28).

I trykt udgave: Bind 21 side 193 linje 16

◀ **en Poeniterende** : en, der angrer el. gør bod.

I trykt udgave: Bind 21 side 193 linje 19

◀ **hende** : dvs. Regine Olsen (159,5).

I trykt udgave: Bind 21 side 193 linje 21

◀ **transportere den paa** : overdrage den til.

I trykt udgave: Bind 21 side 193 linje 25

◀ **Biskop Mynster** : 165,2.

I trykt udgave: Bind 21 side 193 linje 27

◀ **falde paa Sligt** : komme på noget sådant.

I trykt udgave: Bind 21 side 193 linje 29

◀ **intet mindre** : aldeles ikke, på ingen måde.

I trykt udgave: Bind 21 side 193 linje 35

◀ taget **Partes**: lat. dele, (indtaget sin) rolle, (påtaget sig sin) opgave.

I trykt udgave: Bind 21 side 194 linje 2

◀ **Prof. Heiberg** : J.L. Heiberg (188,1).

I trykt udgave: Bind 21 side 194 linje 3

◀ **skeer selv en Ulykke** : vederfares (får selv) en ulykke.

I trykt udgave: Bind 21 side 194 linje 19

◀ **Msk. Natur**: menneskets.

I trykt udgave: Bind 21 side 194 linje 32

◀ **Evangeliet om den ubarmhjertige ... hundrede Penninge** : sigter til Jesu lignelse om den gældbundne tjener, Matt 18,23-35, der er evangeliet til 22. søndag e. trinitatis: »Derfor er Himmeriges Rige lignet ved en Konge, som vilde holde Regnskab med sine Tienere. 24. Men der [da] han begyndte at holde Regnskab, blev Een ført frem for ham, som var ti tusinde Talenter skyldig. 25. Men der han Intet havde at betale med, bød hans Herre ham at sælges og hans Hustru og Børn, og alt det, han havde, og Gielden at betales. 26. Da faldt Tieneren ned for hans Fødder, og sagde: Herre, vær langmodig med mig, og jeg vil betale det altsammen. 27. Da ynkedes samme Tieners Herre inderligen over ham, og gav ham løs, og forlod ham Gielden. 28. Men den samme Tiener gik ud, og fandt en af sine Medtjenere, som var ham hundrede Penninge skyldig; og han greb fat paa ham og vilde qvæle ham, og sagde: betal mig det, du er skyldig. 29. Da faldt hans Medtjener ned for hans Fødder, og bad ham, og sagde: vær langmodig med mig, og jeg vil betale dig det altsammen. 30. Men han vilde ikke, men gik hen, og kastede ham i Fængsel, indtil han betalte det, han var skyldig. 31. Men der hans Medtjenere saae det, som skeet var, bleve de saare bedrøvede, og kom, og aabenbarede for deres Herre alt det, som skeet var. 32. Da kaldte hans Herre ham for sig, og sagde til ham: du onde Tiener! al din Giæld forlod jeg dig, fordi du bad mig. 33. Burde dig ikke og [også] at forbarme dig over din Medtjener, ligesom jeg og haver forbarmet mig over dig? 34. Og hans Herre blev vred, og overantvordede [overgav] ham til Bødlerne, indtil han betalte alt det, han var ham skyldig. 35. Saa skal og min himmelske Fader gjøre mod Eder, om I ikke forlade af Eders Hierter Hver sin Broder hans Brøst« (NT-1819). - **Penninge**: 166,36.

I trykt udgave: Bind 21 side 195 linje 1